

Хуэйзү йүянди шыйин дэ жүнийн (Гансүди фэшу)

Хуātүр

Гансү жынму ййбый саншы нян зычан да Жунгуйди ййгэ бый дйфоншон доли Жун Азияли. Жыгэ пугунхуади бый фон-ян (хан-зонди¹ жящя) зэ Жун Азия дули фажонли. Нан линйирди жынкузыди фур (1999 нян), зэ Кыргызстан, Казахстан дэ Узбекистан жуди 110 000 хуэйзүжын. Таму литу, хаба, 40 000 жын на гансү фэшу фэдини.

Янжю хуэйзү йүян шыйинди ту ййгэ куэщүэжынсы Е. Д. Поливанов. Та щели: гансү фон-ян ю сангэ шыйинни:

Ту ййгэ шыйин: „піншын“², та чонидяр, билүн: ма (машын)
Дй эргэ шыйин: „шоншын“³, вонха хади, та дуандидяр, билүн: ма (чй ма)
Дй сангэ шыйин: „чйшын“⁴, вонче чеди, та дуандидяр, билүн: ма (мажон) [7, 44].

Кэсы та фэди, шанци фон-ян ю сыгэ шыйинни [7, 43].

Янжю хуэйзү йүянди куэщүэжынму А. А. дэ Е. Н. Драгунов зэ зыжиди вынжоншон щеди фэсы: гансү фон-ян литу ба сыгэ шыйин фынщекэдини [1, 123-125].

Ю миншынди янжю хуэйзү йүянди куэщүэжын Ю. Я. Янщянсын ба „жун-ян йүян“ на жйчи янжюли. Та щели: „Жыхур Жун-ян Шанци куйин литу ю сыгэ шыйинни (1, 2, 3, 4), Гансын куйин литу ю сангэ (I, II, III) шыйинни. Цунчян Гансын куйин литу е ю сыгэ шыйинлэ, жыгэ шыйин зандо сангэ шыйиншонли“ [9, 5]. Шыйин либян тади ййжянсы жымугэ:

Ту ййгэ шыйин: вонче чеди, дин дйди, дин чонди⁵, билүн: ма (мама)
Дй эргэ шыйин: вонха хади, дин годи, дин дуанди, билүн: ма (чй ма)
Дй сангэ шыйин: ййршон щенщер ту ййгэ шыйин⁶, чончорди, билүн: ма (мажон) [10, 10-14]

М. Х. Имазов [5, 128–135], Х. Ридлингер [20, 59-60], С. Римская-Корсакова [21, 369–375], Б. Ригер [19, 147-151] дэ данлинди йүянщүэжынму янжю хуэйзү йүян шыйинди сыхур, ба Е. Д. Поливанов дэ Ю. Я. Янщянсинди⁷ цэлё сыйнли.

¹ хан-зонди жящя: сино-тибетская семья

² 平声 піншын, пін шыйин (= пугунхуади ту ййгэ шыйин).

³ 上声 шоншын: вонха-вонче чеди шыйин (= пугунхуади дй сангэ шыйин).

⁴ 去声 чйшын: вонха хади шыйин (= пугунхуади дй сыгэ шыйин, „чүшын“).

⁵ Ю. Я. Янщянсын щеди фэсы, ту ййгэ шыйинсы дин дйди еба, кэсы та жйчиди графикму (дй 13 дэ 15 м.) зыдини: дй эргэ шыйин зэ ййршон бй ту ййгэ дйщер. [9, 10]

⁶ Ю. Я. Янщянсын мэ щё, шыйинди йингё замугэ, кэсы график зыди, тасы піншын [9, 11-12].

⁷ Ю. Я. Янщянсын Вынга дэ щёфа жёкуэфу тудын щүэтонди 3хо дэ 4ходи жёкуэфу. – Фрунзе, Кыргызчпедгиз, 1956, 46 м.

Чехословакияди куәшүәжын Н. С. Трубецкой 1939 няншон шынйин дэ жунйин либян да жымужа щели: „Ю жунйинди хуажежер литу ба тади йингэ дэ хуажежерди чондуан нын жочу сыга ензы фынщекэ:

1. дуан хуажежер,
2. пин чон хуажежер
3. вонче чеди чон хуажежер
4. вонха хади чон хуажежер.⁸

Н. С. Трубецкой е щели, ю маю шынйинди хуажежерни [24, 345].

Москвади куәшүәжын О. И. Завьялова ба гансу фэшу е на жичи янжюли. Ган та фэ, александровкади фон-ян литу ю сыга шынйин дэ чиншынни^{9,10}.

Жунгуйди куәшүәжын Хэ Фын щеди: хуэйзү йунан литу ю санга шынйинни. Кэсы та ба ту йигэ шынйин жочу лён ензы фынкэдини.¹¹ Нан Хэ Фынди фэшу, ба жыга фынги гуон зэ ди эргэ, ди санга дэ „чин“ шынйин чянту нын тинжан [12, 36–39].

Финляндияди йинйү жейунан О. Салми (та е янжю хуэйзү йунанди) 1980 няншон ба зыжиди жегуэ зэ вянжоншон тали. Та щеди: гансу фэшу литу ю сыга шынйин дэ чиншынни [22, 96-100].

Жыхур са дуйдини? Гансу фэшу литу ю дуэшо шынйинни? Юди куәшүәжынму фэди, ю санга шынйинни¹², юди куәшүәжынму фэди, ю сыга шынйин дэ чиншынни. Ба шынйин щенима бу щэ? Замужа щени? Ба жунйин щенима бу щэ? Жыга вянжон ба хуэйда нын гишон.

Йинви лян жичи янжю шынйин, вэ дуйибанзы ба М. Х. Имазов жэшу дэ Ф. Н. Хавазыди шынчи зэ шуйинжйшон щели. М. Х. Имазов жэшу зэ Александровка щенжунни жуди. Ф. Н. Хавазы зэ Миленчуан щенжунни жондади, жыхур зэ Бишкек жудини. Жы лёнга куәшүәжын ба 330гэ гансу йунанди хуажежер лян йман шынйин нянли, щедо луйинжйшонли. Ба хуажежер янжюван, вэ зу да жымужа е ба фуза хуа янжюли. Дянно зыли, ба са шынйин вэ тин дуйли, ба са ма тин дуй. Йинви жыга щянзэ вэ нын ба йиче тинхади цэле зэ янжюди хуэшон сыйун.

⁸ Н. С. Трубецкой: „In den betonten Silben sind somit vier prosodische Kombinationen möglich: Kürze, gleiche, steigende und fallende Länge“ [24, 345].

⁹ чиншын: *нейтральный тон, нулевой тон*, ©.

¹⁰ „Как указывалось выше, принято было считать, что в ганьсуйском диалекте дунганского языка тоны *инь-пин* и *ян-пин* слились в одной первой дунганской тонеме. Выяснилось, однако, что слияние этих тонов вовсе не является повсеместным.“ [2, 110, е кан 2, 119; 4, 114; 116] „Вместе с тем противопоставление тонов *инь-пин* и *ян-пин* в обеих исследованных системах – ирдыкской и александровской – в позиции перед другим слогом (в первых компонентах словосочетаний, в корнях с суффиксами) полностью сохранилось (см. табл. 2). Это дает нам право утверждать, что в этой позиции по-прежнему существуют четыре тона.“ [3, 20, е кан 3, 22; 24; 4, 116] Та хан щели: „В системе ганьсуйского диалекта дунганского языка по-прежнему существует редуцированный (нулевой) тон; он был отмечен в суффиксах после слогов со вторым и третьим дунганскими тонами“ [2, 119, е кан 3, 24; 4, 116].

¹¹ „东干语平声实际上是阴平, 阳平两个调类 dōnggān yǔ píngshēng shíjìshàng shì yīnpíng, yángpíng liǎngge diào'lei“ дунган йунанди пиншынсы йинпин дэ янпин, жысы лёнга шынйинди ензы [12, 37].

¹² Да 1999 – 2000 няншон М. Х. Имазов жэшу дэ Ф. Н. Хавазы ги вэ ба гансу фэшу жочу санга шынйин жэли. Кэсы вэ щуанхунди сыхур хуэйзүжынму ги вэ здохуйирди шынйин ба цуэву зожуэли. Йинви жыга вэ ба гансу фэшуди шынйин щйширди янжюкэли. Ба жыга вянжоншон щехади лүфу зунди сыхур, сыйду ги вэ ма зожян цуэву. Йиху вэ ба данлин куәшүәжынмуди хуэ нянли.

Вэ̄ янжю чыншын дэ гэбян шынйинди лүфү, нын ба ханзы сыйүн, йинцысы таму ба тунйинхуа жөжерди йисы зыдини. Ба хуажөжерди йисы дэ шынйин жыдолиди йихү, нын кан, гансүди шынйин замужя гэбяндини, билүн: дунтян: Дй эргэ хуажөжер ю вонха хади шынйинни. Кэсы жысы жынга вонха хади шынйинма? Заму е канны: „Тян“ хуажөжер дүли ю замугэ шынйинни? Ханйүшон „дунтян“ да жыму щеди: 冬天. Дй эргэ ханзы 天 зыдини: „тян“ хуади йисысы „асмар“. Жы йижү хуа гансү йүян литу е юни, кэсы тади шынйинсы вонха-вонче чеди. Нын канлэ: шынйин гэбянли. Зү да жымуужя юйиха ба лүфү нын зөжүэ.

За̄енди күйин литу хуэйзү йүянди шынйин ю фынгини. Жыгэ вынжон губн ба Александровка дэ Миленчуан күйинди шынйин толундини, йинцысы ба йиче шынйинди ензы щёбушон.

Жыгэ вынжон щян ба йиче гансү шынйин толундини. Йихү ба ту ййгэ дэ дй эргэ шынйинди фынги пэщеди. Ба ханйү дэ гансү шынйин бйфон канлиди зыху, ба чыншын, шынйинди дэще, дуарди йиндэ, дуар литуди шынйин дэ жүнйин толундини. Шүкүр ба янжюхади жегүэ зэ шынйин щёфашон сыйүндини.

1. Гансү фэшуди шынйин

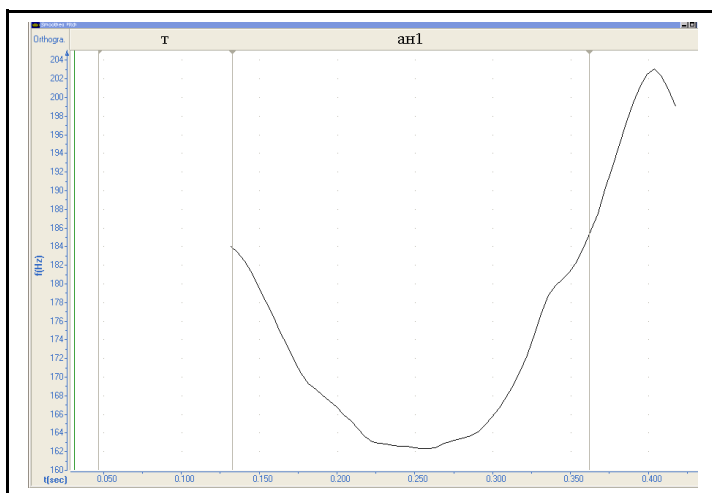
Жяндан хуа ю жымуужяди шынйинди ензыни:

Тунжибэ 1

1. шынйин	✓	тән (тәндө)
2. шынйин	✓	тән (кэсуди тән)
3. шынйин	∑	тән (жүн тән)
4. шынйин	—	тән (мыйтән)

Гансүди фэшу литу ю сангэ хуайин¹³ дэ ййгэ пиншынни. Дянноди жыхуа „Speech Tools“ ба шынйин жымуужя зыдини:

а) Ту ййгэ шынйин

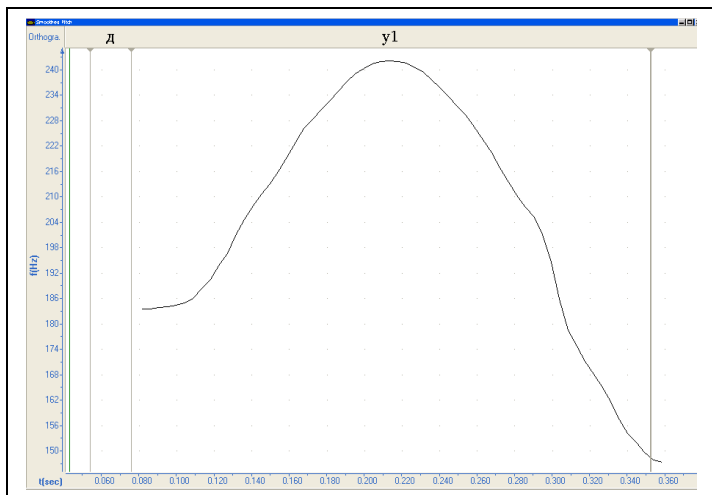

Хуар 1: ту ййгэ шынйин зэ жяндан хуашонни

¹³ хуайин: шынйин бусы пинди, кэсы вонха хадини були вонче чеди.

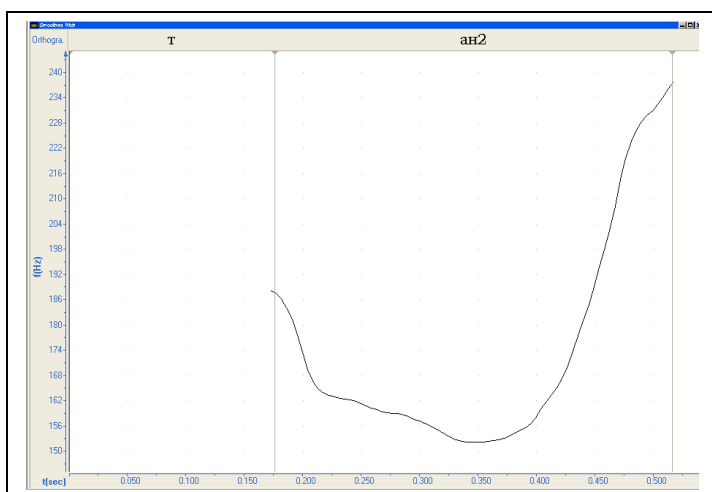
Тү ийгэ шьнийнсы вонхā-вончē чēди хуāйин: 214¹⁴ бұли 314. Билүн: тāн (тāндо). Хуāжēжерди гын¹⁵ лян тү ийгэ шьнийн бй дй сāнгэ шьнийн чон.

Юйиха è ю жьмугэ ēнзыни: Зэсы тү ийгэ шьнийнди хуāжēжер ю бāйирди жунийнни, тү ийгэ шьнийн чынха вончē-вонхā хāди шьнийнни (341), билүн: „дү“ (ийчē):

Хуāр 2: тү ийгэ шьнийн лян бāйирди жунийн

б) Дй эргэ шьнийн

Хуāр 3: дй эргэ шьнийн зэ жяндан хуāшонни

Дй эргэ шьнийн єсы вонхā-вончē чēди хуāйин: 214, билүн: тāн (кāсуди тāн). Хуāжēжерди гын лян дй эргэ шьнийн è бй дй сāнгэ шьнийн чон. Бā дй эргэ шьнийн зэ жяндан хуāшон, зэ тү ийгэ дэ дй эргэ шьнийн туни лян тү ийгэ шьнийн нāн фынщēкэ. Юди хуэйзўжынму бā жь лёнгэ шьнийн нын фынщēкэ, билүн: тōн (жў тōн) бұли тōн (тян тōн). Тү ийгэ дэ дй эргэ шьнийнди фынги зэ жьмугэ вэршон

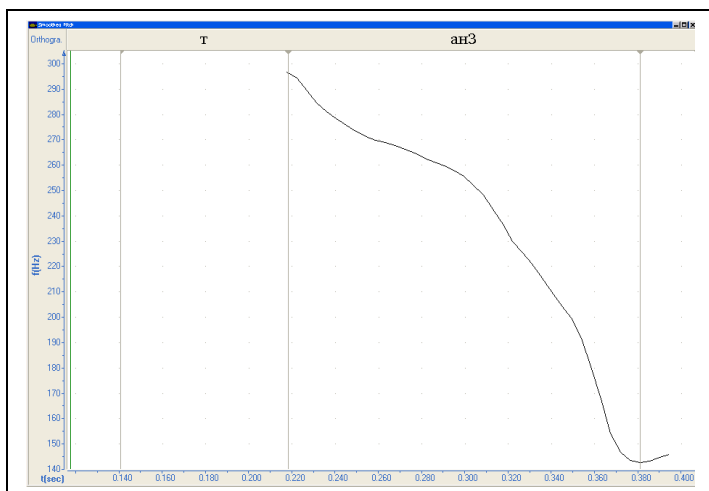
¹⁴ „1“ хōсы дйн дйди шьн, „5“ хōсы дйн гōди.

¹⁵ Хуāжēжерди гынсы

- бұли куди мўйин,
 - бұли бйзыди мўйин (-ан, -он, -ян, -ён),
 - бұли мўйин лян бйзыди зьйин (-ын, -ин, -ун, -үн)
 - бұли мўйин лян вонхў вэди шэту (-ар, -ьр, -ор, -яр, -ур, -ёр, -ур, -үр з. д.).
- Зэсы бā мўйин лян вонхў вэди шэту фэдини, мўйин бұсы нонди, тā ййнаварсы куди. ЗМнр >

(зэ жяндан хуашон хуэйжэсы тугэйгэ були дй эргэ шыйнйин тугни) жунхэхадини¹⁶. Таму мёю фынги. Йинви жыгэ дуэйибанзы сйлэнди, жысы ййгэ шыйнйин [22, 96].

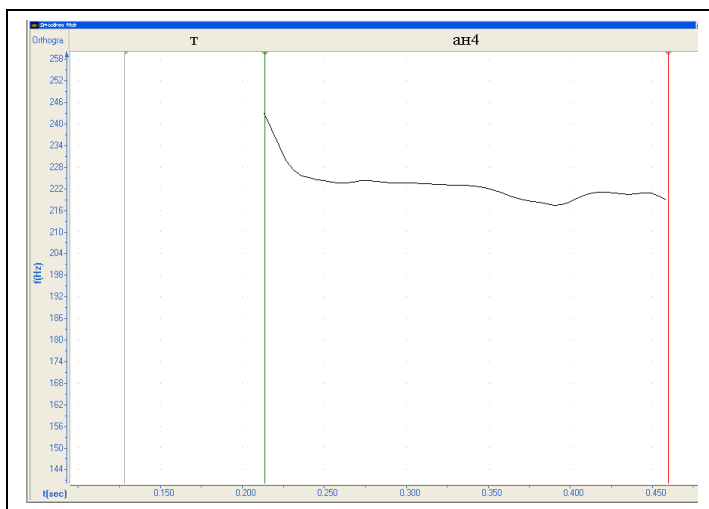
в) Дй сянгэ шыйнйин

Хуар 4: дй сянгэ шыйнйин зэ жяндан хуашонни

Дй сянгэ шыйнйинсы вонха хэди хуайин: 51, биллун: *тан* (жун тан). Хуажежерди гын лян дй сянгэ шыйнйинсы дин дуанди дэ дин годи. Йинви жыгэ ба та лян данлинди шыйнйин фынкэли бу нан.¹⁷

г) Дй сыгэ шыйнйин

Хуар 5: дй сыгэ шыйнйин зэ жяндан хуашонни

Дй сыгэ шыйнйинсы го пиншын. (Кэсы дй сянгэ шыйнйин тугниди жежер хан гоцер.) Биллун: *тан* (мыитан). Хуажежерди гын лян дй сыгэ шыйнйин бй дй сянгэ шыйнйин чон.

Гансу фэшу литу муйин дэ зыйин ба шыйнйин мэ дэлүди.¹⁸

¹⁶ жунхэха: *нейтрализовать*

¹⁷ Кан Яншынсин: „Сянгэ шыйнйин литу дин хэ фынщэди шыйнйин зусы дй эргэ шыйнйин“ [9, 11].

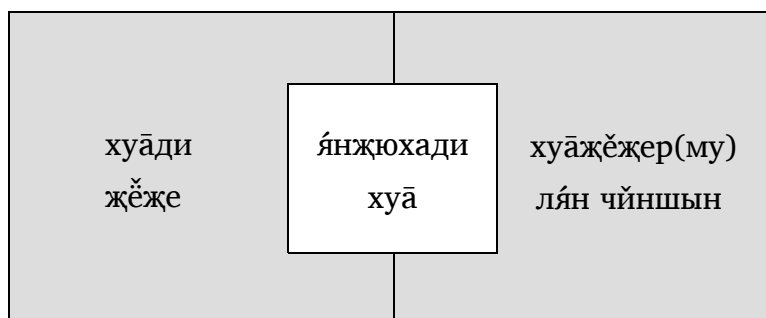
¹⁸ Зочян ханйу литу зыйин ба шыйнйин дэлүли: Хуажежер йиршонди зыйин чынха шыйнйинли. Кан Х. М. Стимсон [23, 376].

Шыйин	Жяндан дүнцы	Жяндан мінцы	Жяндан жылёнцы	Зүнхэ ¹⁹
1	33 %	29 %	28 %	31 %
2	15 %	30 %	26 %	21 %
3	23 %	16 %	20 %	21 %
4	29 %	25 %	26 %	27 %

Жыгә түнжибөшон сыйынли 901гә дүнцы, 448гә мінцы дә 195гә жылёнцы. Ийданисы 1544жү хуа. Заму нын канлэ: (чүгуэ мінцы литу) тү йгә шыйинсы дин дуэди. Мінцы литу дй эргә шыйинсы дин дуэди. Дүнцы литу дй эргә шыйинсы дин шөди. Тү йгә шыйин бй дй эргә шыйин дуэди лён лэзы! Мінцы дә жылёнцы литу дй сәнгә шыйинсы дин шөди. Зә фә, хуэйзү йүян литу ю сәнгә шыйинни, нэхур жяндан хуа литу 52 % дүсы ю тү йгә шыйинди.²⁰ Дәнпа жыгә шын мә дуйди.

2. Тү йгә дә дй эргә шыйин

Жыхур нын вын: Вйса куэщүэжынму суанди, тү йгә дә дй эргә шыйинсы заёнди шыйин, бупа таму ййён? Вөнчян чй заму канни: Шыйин лян шыйинди куон²¹ замугә? Дин хөди куонсы, зэсы янжюхади хуа хуту ю бұлүн са хуажөжер лян чйншынни:

Хуар 6: шыйинди куон

Лёнгә хуажөжерди куонсы „-дини“ здохуаййр. Жяндан хуади тү йгә дә дй эргә шыйин лян жымугә здохуаййр ю лёнгә заён шыйинди ёнзыни: ∇ дә ∇ , билүн [22, 96]:

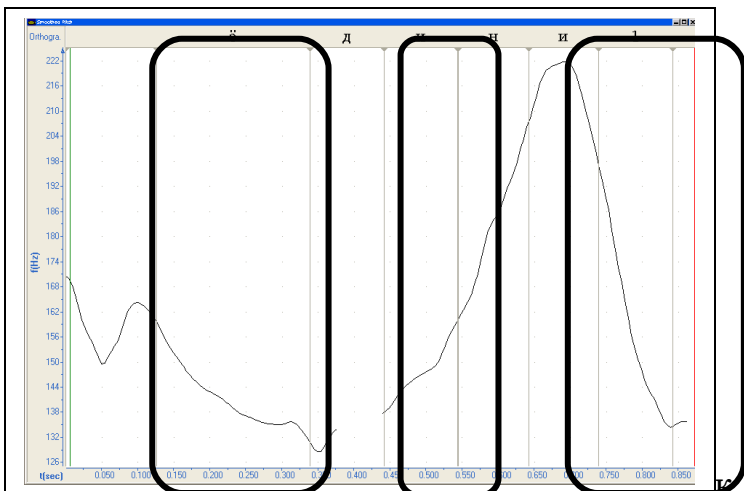
Тү йгә шыйинди ёнзы	Дй эргә шыйинди ёнзы
∇	∇
ёдини (ё машнэдини)	ёдини (ё чуончуордини)

¹⁹ зүнхэ: общая сумма, итог

²⁰ Кан Ю. Я. Янщянсын: „Жүн-ян Гансү күйин литуди сәнгә шыйинди дин ю тү йгә (I) шыйинди хуа дуэ. Жыгә йинцысы Гансү күйин литу цүнчян лян лёнгә шыйин фынщөди хуа чынха йгә шыйинли, лян йгә шыйин фынщөди фәкэли.“ [9, 8-9]

²¹ шыйинди куон: *тональная рамка*. Жысы янжю шыйинди фөнзы.

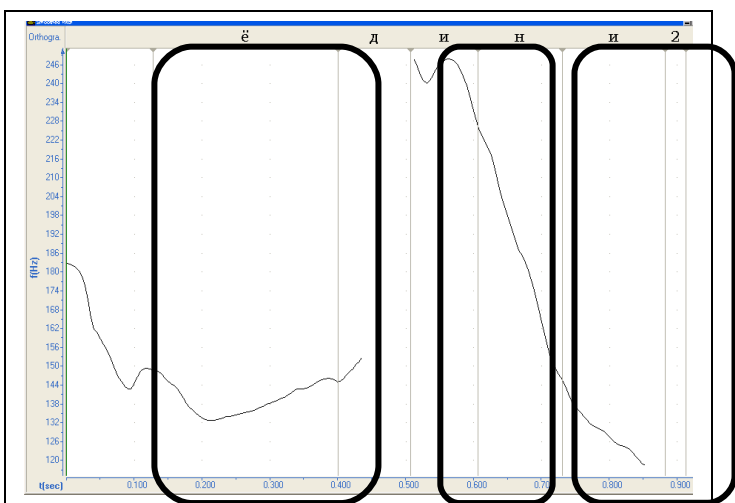
а) Тү ийгә шыйиңди ёнзы

Хуър 7: тү ийгә шыйиң лян „-дини“ здохуайир

Дә вонхә-вончә чеди шыйиңшон гуон вонхә хәди жәжер шынхадини. Здохуайирди тү ийгә хуәжәжер ю вончә чеди шыйиңни (лян дй эргә шыйиң ийён). Здохуайирди дй эргә хуәжәжер чынхә вонхә хәди шыйиңдини (лян дй сәнгә шыйиң ийён).

б) Дй эргә шыйиңди ёнзы

Хуър 8: дй эргә шыйиң лян „-дини“ здохуайир

Дә жыгә шыйиңди ёнзышон нын канчўлэ: тү ийгә хуәжәжерди шыйиң („ё-“) è чынхә дуандили, кәсы вончә чеди жәжер хән шынхадини. Дй эргә хуәжәжерди шыйиң („-ди-“) вонхә хәдини. Жыгә хуәжәжерди шыйиң лян дй сәнгә шыйиң ийён. Дй сәнгә хуәжәжерди шыйиң („-ни“) йўщин вонхә хәдини (кан О. И. Завьялова [3, 29]).

в) Дянлинди хуа лян лєнгә шыйнйинди ёнзы

Жяндан жылєнцы лян лєнгә хуажєжерди „-дихын“ зохуаййир є ю жыму лєнгә шыйнйинди ёнзыни: \sphericalangle дэ \sphericalangle , билүн:

Тунжибє 4

Ту ййгә шыйнйинди ёнзы	Дй эргә шыйнйинди ёнзы
\sphericalangle	\sphericalangle
сундихын (ййшон сундихын)	сундихын (хэпәдихын)
хуадихын (заёнди янсий)	хуадихын (лү хуадихын)
чйндихын (куонзы чйндихын)	чйндихын (тянчи чйндихын)
шобдихын (ца шобдихын)	шобдихын (зуйхан шобдихын)

Заму нын канлэ: Ту ййгә дэ дй эргә шыйнйинди ёнзы лян дунцыди шыйнйин йймур-ййєн.

Жылєнцы дэ минцы лян „-ди“ жяндан зохуаййир ю жыму лєнгә шыйнйинди ёнзыни: \sphericalangle дэ \sphericalangle . Таму лян готу щєхади ту ййгә дэ дй эргә хуажєжерди шыйнйин ййєн.

Тунжибє 5

Ту ййгә шыйнйинди ёнзы	Дй эргә шыйнйинди ёнзы
\sphericalangle	\sphericalangle
шыди (шы ййшон)	шыди (хуа шыди)
ёди (ёзыди ё)	ёди (ёдун)
танди (тандо)	танди (кэсуди тан)

Дунцы лян „-ди“ жяндан зохуаййир (= жйдунцы) є ю жыму лєнгә шыйнйинди ёнзыни: \sphericalangle дэ \sphericalangle .

Тунжибє 6

Ту ййгә шыйнйинди ёнзы	Дй эргә шыйнйинди ёнзы
\sphericalangle	\sphericalangle
ёди (ё машнэдини)	ёди (ё чубнчуордини)
фйнди (бә чян фйнкэ)	фйнди (фын ййшон)
танди (сакэдини)	танди (тан щянзы)

Жы лєнгә шыйнйинди ёнзы ййнавар йймур-ййєнди йймяр, заму нын зү жєлүн: Жысы лєнгә заёнди шыйнйин.

3. Хуэйзү лян ханйү шыйнйинди бйфон

Канли ййнийунщү²², лєнгә йүян литу дуэйибанзы шыйнйинсы йймур-ййєнди: Зэсы гансүди хуа ю ту ййгә шыйнйинни, ханйүди хуа є ю ту ййгә шыйнйинни. Зэсы гансү хуа ю дй эргә шыйнйинни, ханйүди хуа є ю жыгә шыйнйинни, з. д.

²² ййнийунщү: фонология

Дә ййгә жин-яншон нын канлэ: 256гә дүнцы (ту ййгә дэ дй эргә шыныйн) литу

- 157жү хуа (= 61,3 %) лөнгә йүян жочү ту ййгә шыныйн фэдини.
- 73жү хуа (= 28,5 %) лөнгә йүян жочү дй эргә шыныйн фэдини.
- 26жү хуа (= 10,2 %) жочү заёнди шыныйн фэдини.

Заму нын канлэ: Жочү ййнийнщүэ 90 % (ту ййгә дэ дй эргә шыныйнди дүнцы) хуади шыныйн ййён, 10 % хуасы бй ййён. Лөнгә йүян литу заён шыныйн хуади билүнсы:

Түнжибё 7

Гансү (Жүн Азия)		Ханйү	
хуа	шыныйн	хуа	шыныйн
лю (б)	1	liù 六	4
та (лузы)	1	tǎ 塔	3
дин (жын)	2	dīng 盯	1
та (дыйдо сый)	3	tā 他	1

Суйжан хуэйзү йүян дэ ханйүди шыныйн жочү ййнийнщүэ ййён ёба, кэсы фэйинщүэди²³ шыныйн данлинди: Ханйүди ту ййгә шыныйн лян хуэйзү йүянди дй сьгә шыныйн йймүр-ййён. Ханйүди дй сьгә шыныйн лян хуэйзү йүянди дй сьнгә шыныйн йймүр-ййён. Хуэйзү йүян литу жяндан хуади ту ййгә дэ дй эргә шыныйн щён ханйүди дй эргә шыныйн. (Ханйүди дй эргә шыныйн були гуон вончэ чедини були вонха-вончэ чедини.) Ханйү литу дй сьнгә шыныйн ё щён хуэйзү йүянди ту ййгә дэ дй эргә шыныйн, кэсы дйщер. Бә та кын сыйүн сонхүнъянзы фэдини.

Түнжибё 8

	Гансү (Жүн Азия)	Ханйү
1	∨	—
2	∨	∕
3	∖	∨
4	—	∖

Зэ ййгә жэзы („4. Чиншын“) бә данлин лөнгә йүян шыныйнди бйфон зьдини.

4. Чиншын

Дй эргә жэзы бә „-дини“ зохуаййр толүндени, бә заён шыныйнди ёнзы пэщедини. Бә „-зы“

зохуаййр ё ё канни: Зохуаййрди ййсы мэ гэбянди ёба, фэйинщүэди шыныйн гэбянли. Жыгә шыныйнди гэбян лян „-ди“ зохуаййрди гэбян ййён. Вйса шыныйн заёнди, кэсы хуади ййсы йймүр-ййён? Жымугә вынти чүнфэди хуажэжер лйбян ё юни:

²³ фэйинщүэ: фонетика

		Йингѳ
1	бѳ-бо-зы	
2	пѳ-по-зы	
3	нѳ-но-зы	
4	ѳѳ-ѳѳ-зы	

Нйму к̄ан: хуа̄гын (бѳ, пѳ, нѳ б̄ули ѳѳ) ч̄унф̄ѳдини, к̄сы ш̄ынийнсы за̄ѳнди:

Тунжибѐ 10

1	бѳ	
2	пѳ	
3	нѳ	
4	ѳѳ	

Вйса ю ж̄ымугѳ с̄ычинни? Х̄анйү л̄иту ю ч̄ынш̄ынди ййм̄яр, вѳ куѳмуди, д̄анпа хуэйзү йүян л̄иту та̄ е̄ юни. Вѳ к̄анл̄эли: Хуа̄жѳжер н̄ын б̄а ш̄ынийн д̄юдѳ.²⁴ К̄сы н̄ын ж̄ыдо, б̄а ч̄ынш̄ын замуж̄я ф̄ѳдини. Та̄ди ф̄ѳшу зѳ л̄инйир ю ш̄ынийнди хуа̄жѳжершонни [к̄ан 22, 96]. Ю ж̄ымугѳ л̄үф̄үни:

Тунжибѐ 11

1	тү ййгѳ ш̄ынийнди ѳнзы:	ѳ̄дини (к̄ѳ машнѳдини)	1-0-0	
2	дй эргѳ ш̄ынийнди ѳнзы:	ѳ̄дини (ѳ̄ чубнчуордини)	2-0-0	
3	дй с̄ангѳ ш̄ынийнди ѳнзы:	ѳ̄дини (л̄ян маф̄азы)	3-0-0	
4	дй с̄ыгѳ ш̄ынийнди ѳнзы:	ѳ̄дини (в̄ындини)	4-0-0	

Жѳчү ййнийнщүѳ „ѳ“ д̄унцыди хуа̄гын ю с̄ыгѳ за̄ѳнди ш̄ынийнни, ю ж̄унйинни. Б̄а „-дини“ зѳхуаййрди ш̄ынийн д̄юдѳли, м̄яю ж̄унйин. Та̄ зѳ „ѳ“ хуа̄гынди ш̄ынийншон гѳбяндини (к̄ан зѳтуниди б̄йлүн):

Тунжибѐ 12

	хуа̄гын	ж̄яндан зѳхуаййр ч̄ынш̄ын	л̄ѳнгѳ хуа̄жѳжерди зѳхуаййр ч̄ынш̄ын
1	тү ййгѳ ш̄ынийн: ѳ̄-	-ди	-ди-ни
2	дй эргѳ ш̄ынийн: ѳ̄-	-ди	-ди-ни
3	дй с̄ангѳ ш̄ынийн: ѳ̄-	-ди	-ди-ни
4	дй с̄ыгѳ ш̄ынийн: ѳ̄-	-ди	-ди-ни

²⁴ Трубецкой, Н. С. „Auch die prosodischen Unterschiede sind von Polivanov ungenau aufgefasst. Er führt das Wort *madi* mit einer „dynamischen Betong auf *di*“. Da er in allen anderen Fällen den „Ton“ der betonten Silbe (mittels der Zeichen I, II und III) bezeichnet, so ist es anzunehmen, daß die Silbe *di* (und wahrscheinlich auch die übrigen ähnlichen „suffixalen“ Morpheme – *ni*, *li*, *le*, *c'i*, *zu*, *zy* usw.) auch unter der Betonung keinen „Ton“ besitzt“ [24, 345].

Зэсы здохуайир (чйншын) хан дуэ (бйлүн: „дуэ-йи-бан-зы-ди“ 1-0-0-0-0) , тамуди шынйин йичэсы жымугэ: .

Ё нын да жьму фэ: ту йигэ шынйин хуту чйншын чынха дй эргэни. Дй эргэ шынйин хуту чйншын чынха дй сэнгэни. Йичэ дэнлинди чйншын чынха дихади шынйинни.

1230

Йинви чйншын юйиха лян дй эргэ були дй сэнгэ шынйин ййён, ба та дуэйибанзы да жьмуужа хөдини: I були II [кан 22, 96], ба „бобозы“ 1-0-0 щеди I-I-II. О. И. Завьялова жунхэхади шынйин лйбян щеди [3, 29]

Тунжибэ 13

Ту йигэ хуажэжерди шынйин	Дй эргэ хуажэжерди шынйин
йнь-пин [= ту йигэ шынйин]	йнь-пин [= ту йигэ шынйин]
ян-пин [= дй эргэ шынйин]	шан-шэн [= дй сэнгэ шынйин]
шан-шэн [= дй сэнгэ шынйин]	чйншын
цюй-шэн [= дй сыгэ шынйин]	

Ю. Я. Янщянсын щеди, шынйин гэбьндени [9, 25-29], кэсы жьтар та ба чйншынди вьнти толундини. Та ба вончэ чеди, вонха хади дй шынйин дэ дй шынйин ййнавар ййён щеди. Йинви нэгэ та мэ канлэ, жь бусы ййнавар ту йигэ шынйин, жьсы заёнди шынйин, бйлүн:

- Та ба „дбзы“ (чэди дбзы) хуади шынйин щеди I+I, кэсы жьсы 1-0 шынйин.
- Ба „хуонгуа“ хуади шынйин та щеди I+II, кэсы жьсы 2-0 шынйин. [9, 26]

а) Мый йигэ шынйин жунхэхадини

Ту йигэ шынйин жунхэхадини ① > ②:

Бйлүн: „жынжя“ хуади „жя“ хуагын ю ту йигэ шынйинни ①, вонха-вончэ чеди. Кэсы лян „жын“ хуагын ййдани тади шынйин вонха хадини, зущён дй сэнгэ шынйин ййён. Дй эргэ шынйин хутуди чйншынсы вонха хади.

Тунжибэ 14

	Йингө	Тинжянди шынйин	Фупир дихади шынйин
жудню (йү гэбян)		① ②	① ②
жудн (күдэ)		①	①
щю (лү)		①	①
жынжя (таму)		② ②	② ①
жын		②	②
жя (жяця)		①	①
митон		③ ②	③ ①
ми (мифан)		③	③
төн (жү төн)		①	①
янжир		④ ②	④ ①

ян̄ (тянңә)	—	④	④
жйр (жйвазы)	↘	①	①

Дй эргә шь́нйин жўнхэхәдини **②** > **①**:

Бйлўн: „в́ава“ хуәди тў ййгә „в́а“ хуәгын ю вончә чеди шь́нйинни ②, кәсы дй эргә хуәгынди шь́нйин вонхә хәдини, зүщәен дй сәнгә шь́нйин ййән. Дй эргә хуәжәжерди шь́нйин жўнхэхәдини. Дй эргә шь́нйин хутуди чйншь́нсы вонхә хәди.

Тунжйбә 15

	Ййнгө	Тйнжәнди шь́нйин	Фупйр дихәди шь́нйин
гўнжсын	↘	① ①	① ②
гўн (хуә)	↘	①	①
жсь́н	↘	②	②
в́ава	↗	② ①	② ②
в́а	↘	②	②
сәхү	↘	③ ①	③ ②
сә (фй)	↘	③	③
хү (цәхү)	↘	②	②
бйнжсын	—	④ ①	④ ②
бйн (бйнйүән)	—	④	④
жсь́н	↘	②	②

Дй сәнгә шь́нйин жўнхэхәдини **③** > **①**:

Бйлўн: „бййтў“ хуәди „тў“ хуәгынди шь́нйин мә гәбянди. Ййнви жь́гә нь́н щә чйншь́н ① бўли дй сәнгә шь́нйин ③. Тәму дў дуйдини. Дәнлинди бйлўн: „жә̀да“ дә „дә̀жә“ хуәдиг, „жә̀“ дә „дә“ хуәгын ю вонхә хәди шь́нйинни ③, кәсы „жә̀да“ бўли „дә̀жә“ хуәди дй эргә хуәгын ю дй шь́нйинни ①.

Тунжйбә 16

	Ййнгө	Тйнжәнди шь́нйин	Фупйр дихәди шь́нйин
жә́шу (жә́ха)	↘	① ①	① ③
жә́ (жә́ лйцин)	↘	①	①
шү (жсь́нди шү)	↘	③	③
бййтў	↗	② ①	② ③
бйй (янсь́й)	↘	②	②
тў	↘	③	③
жә̀да/дә̀жә	↘	③ ①	③ ③
жә̀	↘	③	③
дә	↘	③	③
дә́туй	—	④ ①	④ ③
дә́ (дә́ди)	—	④	④
туй	↘	③	③

Дй сѣгэ шѣнѣйн жѣнхэхадини ④ > ①:

Бѣлѣн: „ѣнжу“ хуади „жѣ“ хуагѣнди шѣнѣйнсы дй сѣгэ шѣнѣйн (= пѣншын) ④, кэсы „ѣнжу“ хуади дй эргэ хуаѣжерди шѣнѣйн вѣнхэ хадини.

Тѣнжѣбѣ 17

	Йѣнгѣ	Тѣнжѣнди шѣнѣйн	Фѣпѣр дѣхади шѣнѣйн
тѣнфан	↘	① ①	① ④
тѣн (жѣ тѣн)	↘	①	①
фѣн (чѣди)	—	④	④
ѣнжу	↘	② ①	② ④
ѣн	↘	②	②
жѣ	—	④	④
кѣжу (кѣхади жѣ)	↘	③ ①	③ ④
кѣ	↘	③	③
жѣ	—	④	④
мѣймѣ	—	④ ①	④ ④
мѣй (хуаѣжер чѣнфѣдини)	—	④	④

Шѣсы гуѣн жѣнѣинди хуаѣжер ю гѣжѣди шѣнѣйнни. Дѣнлинди хуаѣжер бѣ гѣжѣди шѣнѣйн дѣдѣдини. Таму мѣю жѣнѣйн. Гѣту щѣхади бѣлѣн гуѣн ю йѣгэ шѣнѣйнни. Кэсы юйѣха та дуѣйѣдини:

б) Мѣ дѣ шѣнѣинди фѣза хуа

Тѣ йѣгэ шѣнѣйн шѣнхадѣни:

Тѣнжѣбѣ 18

	Йѣнгѣ	Тѣнжѣнди шѣнѣйн	Фѣпѣр дѣхади шѣнѣйн
бѣнщѣн (дѣн бѣнди)	↘	① ①	① ①
бѣн (бѣсы жѣди)	↘	①	①
щѣн (щѣнщѣнзы)	↘	①	①
ѣндын (ѣнхуади дѣн)	↘	② ①	② ①
ѣн (вѣгуйди)	↘	②	②
дѣн (дѣндынзы)	↘	①	①
дѣкѣ (кѣкѣ)	↘	③ ①	③ ①
дѣ (дѣ сѣди)	↘	③	③
кѣ (кѣкѣ)	↘	①	①
жѣтѣн	↘	④ ①	④ ①
жѣ	—	④	④
тѣн	↘	①	①

Дй эргэ шьңйин шынхадини:

Тунжибè 19

	Йингõ	Тйнжянди шьңйин	Фупир дихади шьңйин
жсьчян	↗	① ②	① ②
жсь (гуй буй гуй)	↘	①	①
чян (гунчян)	↘	②	②
намó	↗	② ②	② ②
на́	↘	②	②
мо́	↘	②	②
хуа́фон	↘	③ ②	③ ②
хуа́	↘	③	③
фонзы	↗	② ①	② ①
дамьин	↗	④ ②	④ ②
да́ (буй суйди)	—	④	④
мы́н	↘	②	②

Дй саягэ шьңйин шынхадини:

Тунжибè 20

	Йингõ	Тйнжянди шьңйин	Фупир дихади шьңйин
дуа́шò	↗	① ③	① ③
дуа́	↘	①	①
шò	↘	③	③
жсьнкү	↗	② ③	② ③
жсьн	↘	②	②
кү (зуй)	↘	③	③
йүдяр	↘	③ ③	③ ③
йү́ (цзя йүди)	↘	③	③
дя́нзы	↘	③ ①	③ ①
да́цè (дади-суйди)	↘	④ ③	④ ③
да́	—	④	④
цè	↘	③	③

Дй сыгэ шьңйин шынхадини:

Тунжибè 21

	Йингõ	Тйнжянди шьңйин	Фупир дихади шьңйин
жйжү́	—	① ④	① ④
жй́	↘	①	①
жү́	—	④	④

тóфū		② ④	② ④
тó (тóзы)		②	②
фū		④	④
жçòндā		③ ④	③ ④
жçòн		③	③
дā		④	④
х̄ынфū		④ ④	④ ④
х̄ынзы		④ ①	④ ①
фū		④	④

В̄исā юйиха ш̄ьн̄ийн ш̄ын̄хадини, юйиха тà ж̄ўн̄хэхадини? Ю п̄ещē ж̄ыгē в̄ьнтиди л̄ўф̄ўнима м̄әю? Зэсы юли, ж̄ысы з̄амугē л̄ўф̄ў? Ж̄ысы в̄ончян ч̄иди хуā.

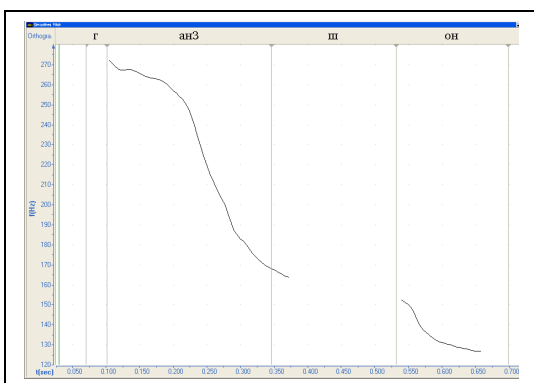
Тунжибè 22

	Й̄ингō	Т̄йн̄ж̄янди ш̄ьн̄ийн	Ф̄уп̄ир д̄ихади ш̄ьн̄ийн
д̄àв̄ӣж̄ьн̄		③ ② ②	③ ② ②
д̄àв̄ӣди		③ ② ①	③ ② ①
ж̄сӯй̄гӯа̄ди		① ① ①	① ① ①
ж̄сӯй̄гӯа̄ж̄ьн̄		① ① ②	① ① ②
ж̄сӯй̄гӯа̄ж̄ьн̄		① ① ①	① ① ①

Данпа ю ж̄ымугē й̄инцыни: Зэсы хуāди зуэзо ванли, хуā ю й̄гē ш̄ьн̄ийнни, д̄анлинди хуāж̄ежер ж̄ўн̄хэхадини, бил̄ўн: „хуāшо“²⁵ ч̄ын̄ха й̄й̄ж̄ў хуāли, й̄инцысы гуōн ю й̄гē ш̄ьн̄ийнни. Д̄й̄ эргē хуāж̄ежер м̄әю ш̄ьн̄ийн. Зэсы хуāди зуэзо хан м̄ә д̄атур, ш̄ьн̄ийн ш̄ын̄хадини, бил̄ўн: „хуāф̄он“, л̄ян л̄ен̄ж̄ў хуā й̄й̄ен̄ („хуā-ф̄он“). Зэсы хуāди зуэзо д̄а-турдини, к̄эсы хан м̄ә ван, тà ю л̄ен̄гē ен̄зыни, бил̄ўн: „ф̄андӯй̄“ ③ ④ д̄э „ф̄андӯй̄“ ③ ①.

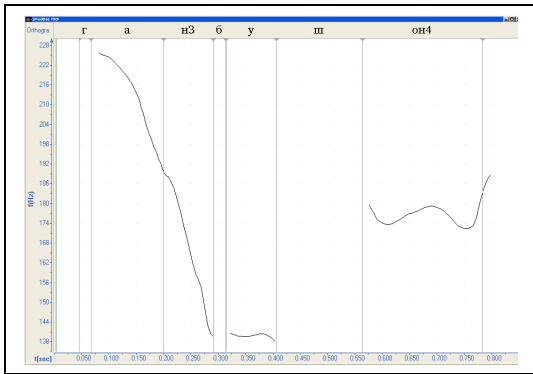
в) „Б̄ў“ ф̄андӯй̄ц̄ы з̄э хуāг̄ьн̄ д̄э з̄охуāй̄й̄р ж̄ўн̄ж̄яни г̄эбян ш̄ьн̄ийн̄дини

Заму „б̄ў“ хуāж̄ежер б̄а д̄ўнцы з̄охуāй̄й̄рди ш̄ьн̄ийн г̄эбяндини? Д̄ўнцы з̄охуāй̄й̄рди ш̄ьн̄ийн ж̄ўн̄хэхали. Бил̄ўн: г̄ан̄шон (с̄ьх̄уршон л̄эдини) . К̄эсы з̄э ю „б̄ў“ ф̄андӯй̄ц̄ы-ли, ш̄ьн̄ийн к̄э з̄ў юни. Бил̄ўн: г̄ан̄буш̄он (с̄ьх̄уршон л̄эбух̄а) .

Хуār 9: „г̄ан̄шон“

²⁵ „Хуāшо“ хуā з̄э хан̄йү литу ю л̄ен̄гē ш̄ьн̄ийн̄ди ен̄зыни: т̄у й̄й̄гēди ш̄ьн̄ийн̄сы 3-0, т̄ади й̄й̄с̄ысы „ш̄охади б̄зы“, д̄й̄ эргēди ш̄ьн̄ийн̄сы 3-1, т̄ади й̄й̄с̄ысы „жуāди“, „ш̄оди“.

Хуàр 10: „гàнбушòн“

э) Гáнсү фэшу дэ хāнйүди чйншын

Гáнсү фэшүди чйншын дэ хāнйүди чйншын бүүйĕн:

1. Гáнсү йүян литу чйншын юйиха лян дй эргэ були дй сáнгэ шынйин йĕн. Тà ййнавар ю баййрди ёнзыни, билүн: „бòбозыди“, „жүэлэдини“

Тунжүбè 23

бò	б	з	òи
	о	ы	
жү	л	ò	н
ǎ	э	и	и
ˊ	у	ˋ	ˊ
1	2	3	0

Зэ хāнйү литу тà нын чынха зүщэн түүйгэ хāнйүди шынйин йĕн. Тà ййнаварсы дуанди, лян зòчянди шынйин бүүйĕн.²⁶

2. Гáнсү фэшу бā чйншын бй хāнйү сыйүнди чинщер, билүн: „бāнфа“ хуāди дй эргэ хуāжэжер жүнхэхадини. Кэсы хāнйүди 办法 „bànfǎ“ хуā бā дй эргэ хуāжэжерди шынйин шынхадини. „бāндын“ хуāди дй эргэ хуāжэжер жүнхэхадини. Кэсы хāнйүди 板凳 „bǎndéng“ хуā бā дй эргэ хуāжэжерди шынйин шынхадини.

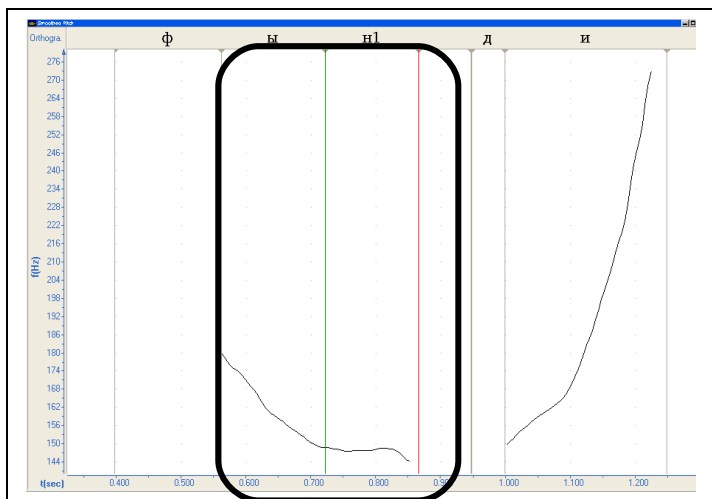
5. Шынйин ййгэ бā ййгэ зàмүжя дэлүдини?

а) Түүйгэ шынйин

Дй сáнгэ, дй сýгэ дэ чйншын чянтү гуòн түүйгэ шынйин вòнхā хāди жэжер шынхадини. Ййнгòсы 21 ˊ, билүн: тāн-ди. ˊ,

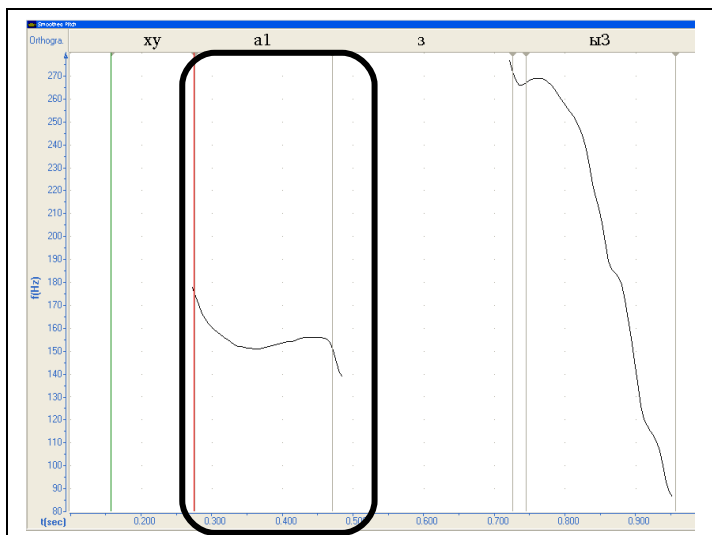
²⁶ Кāн О. И. Завьялова: „В пекинском диалекте, как известно, нейтральный тон произносится на разной высоте, обусловленной тоном предшествующего слога“ [4, 112].

фйн-ди

Хуàр 11: тугу ййгэ шыйнййн зэ чйнишын тугунини

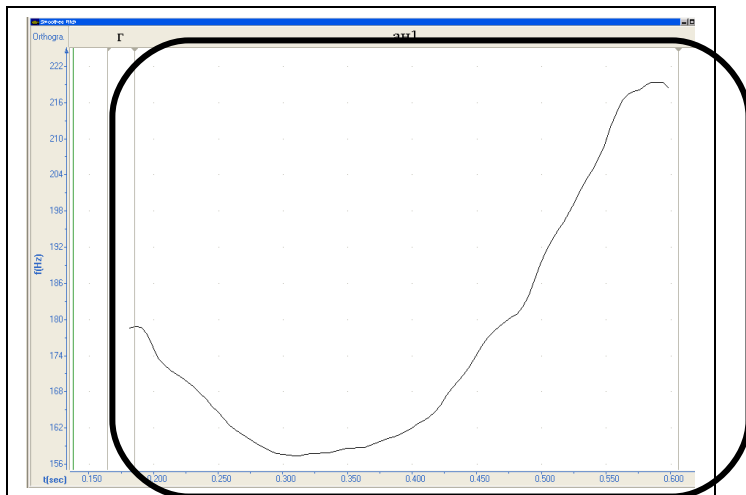
хуа-зы

Хуàр 12: тугу ййгэ шыйнййн зэ дй сангэ шыйнййн тугунини

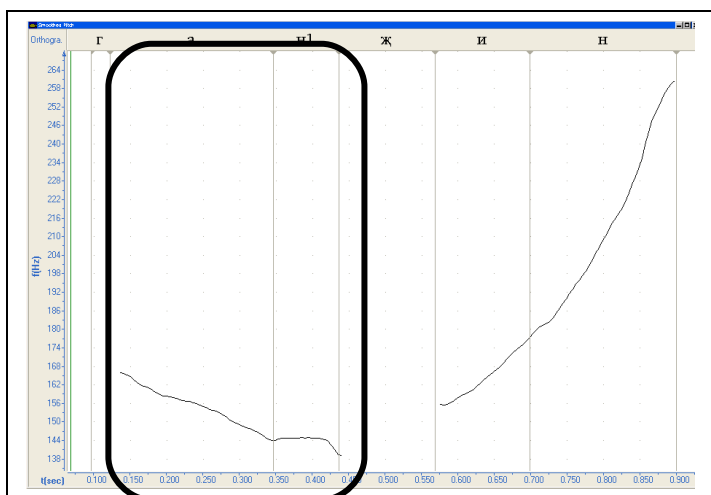
Зэ кан фуга хуа литу тугу ййгэ шыйнйинди хуагын, та бй жяндан хуади тугу ййгэ шыйнййн дуан були ййман медедини. Бйлун: „гянжин“ хуади тугу ййгэ хуажежерсы „ган“. Тади шыйнййн чонничисы 314 мс, кэсы „ган“ жяндан хуади шыйнййн чонничисы 421 мс.

гǎн

Хуàр 13: „гǎн“ жǎндан хуā

гǎнжсин

Хуàр 14: „гǎн“ хуāжǎжер зǎ „гǎнжсин“ хуā лǎтунни

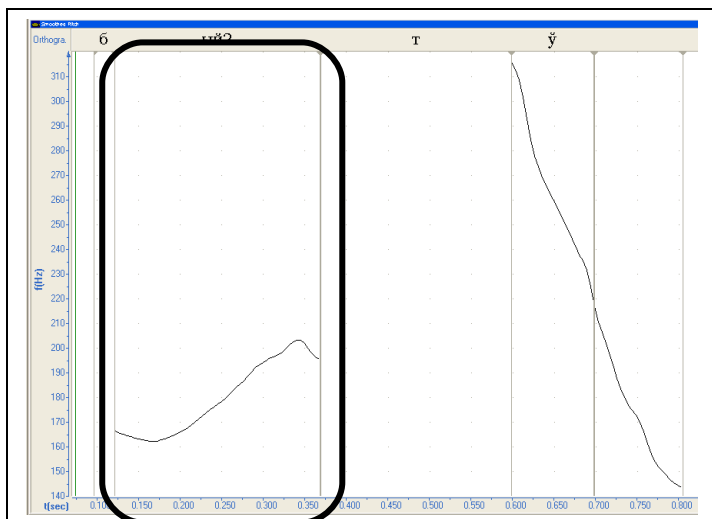
Янжю Александровка фǎн-янди сǎхǎр, О. И. Завьялова è кǎнлǎли: Тǎу йǎгǎ шǎнйǎн зǎ фǎзǎ хуā лǎту вǎнхǎ хǎдини [3, 103].²⁷

б) Дǎ эргǎ шǎнйǎн

Дǎ сǎнгǎ, дǎ сǎгǎ дǎ чǎншǎн чǎнту дǎ эргǎ шǎнйǎнди вǎнхǎ хǎди жǎжер дуǎн. Вǎн-чǎ чǎди жǎжер шǎнхǎдини. Тǎ ёжǎнщǎр, бǎйлǎн: тǎн-ду

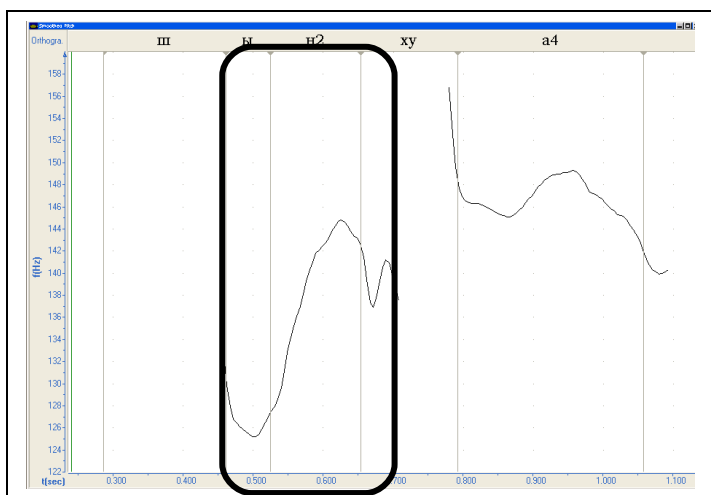
²⁷ Кǎсы Ёрдǎх фǎн-ян лǎбян тǎ хǎн бǎ дǎнлинди тǎу йǎгǎ шǎнйǎнди ёнзы тǎлǎнли: Зǎсы тǎу йǎгǎ шǎнйǎн зǎ дǎнлинди хуāжǎжер тǎннини, тǎсы пǎншын [2, 110]. Тǎди бǎйлǎнсы „дǎ тǎ“ [2, 111]. Кǎн фǎвǎн хуàр 39.

„быйтү“

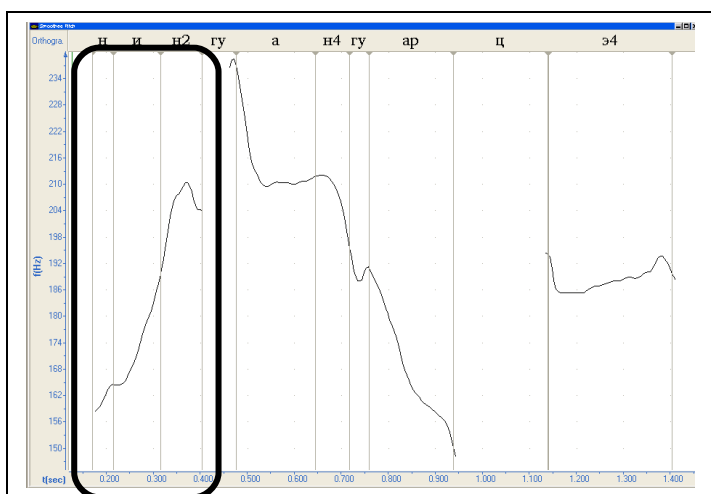
Хуар 15: дү эргэ шьниййн зэ чйнишйн тунини

„шынхуа“²⁸

Хуар 16: дү эргэ шьниййн зэ дү сьгэ шьниййн тунини

„нүн гуангуар цэ“

Хуар 17: дү эргэ шьниййн зэ дү сьгэ шьниййн тунини

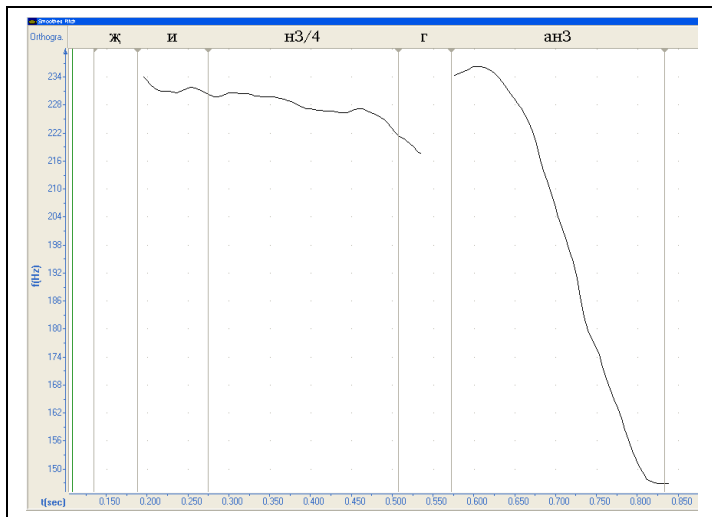
²⁸ шынхуа: легенда

Юйиха дй эргэ шьнийнсы яди, билүн: „шыту“ \, „епуто“ \. Зэсы бā жыще хуā мāнмār нāн хуājэжер фэ, бā муйин лян дй эргэ шьнийн нын тйнжян.

в) Дй сāнгэ шьнийн

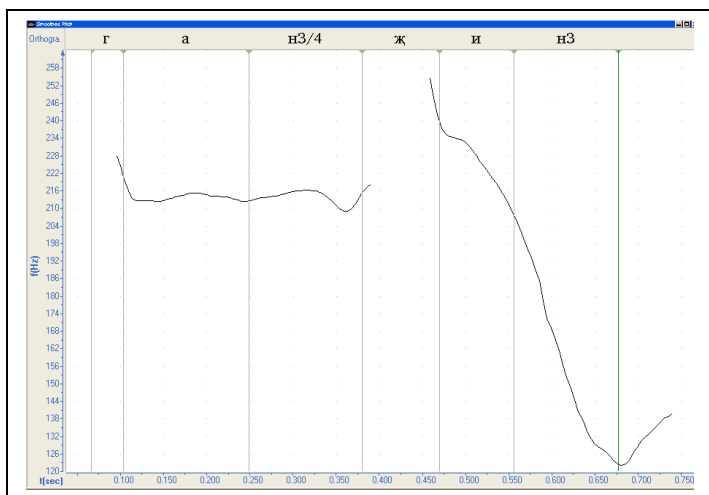
Дй сāнгэ шьнийн зэ дāнлинди дй сāнгэ шьнийн тунн нын чынха дй сьгэ шьнийн: ③ + ③ > ④ + ③.²⁹ Бā „гāнжйн“ хуā è нын жьмужя фэ: „жйнгāн“, кэсы шьнийнди ёнзы ③ + ③ > ④ + ③ мā гэбянди.

„жйнгāн“

Хуār 18: дй сāнгэ шьнийн ййгэ гьнди ййгэ

„гāнжйн“

Хуār 19: дй сāнгэ шьнийн зэ дй сāнгэ шьнийн тунни

Тунжйбè 24

	Ййнгō	Тйнжянди шьнийн	Фупйр дйхадй шьнийн
жйнгāн (куэкуэди)	\	④ ③	③ ③
гāнжйн (куэкуэди)	\	④ ③	③ ③

²⁹ Жьгэ шьнийнди гэбян зэ гуāндүн хуā лйту è юни: “In a sequence of two High Falling tones the first one changes to High Level under the influence of the second High Falling tone” [13, 163].

жҕин (куэ)		③	③
гән (гәншонди гән)		③	③

Жыгэ шыңийнди гэбян бә хуади жёже³⁰ дү гуэдини:

Тунжубе 25

	Йингө	Тинжәнди шыңийн	Фүпир дихади шыңийн
гү кұхан (разый)		④ ③ ①	③ ③ ①
гү		③	③
кұхан		③ ①	③ ①

Хан ю данлинди билүнни:

Тунжубе 26

	Йингө	Тинжәнди шыңийн	Фүпир дихади шыңийн
йүнзүн (ййнавар)		④ ③	③ ③
йүн (ййнавар)		③	③
зүн (ййнавар)		③	③
бавын (гынзы бавындини)		④ ③	③ ③
ба (ййбазы)		③	③
вын (вындихын)		③	③
лөйүан (дә йүанчур лэди)		④ ③	③ ③
лө (жюди)		③	③
йүан (бү жҕин)		③	③
щүанжү		④ ③	③ ③
щүан (жян)		③	③
жү (жян)		③	③
күлиөр		④ ③	③ ③
кү (зуи)		③	③
лиөр		③	③
жҕинэзыжын		④ ③ ① ②	③ ③ ① ②
жҕи		③	③
нэзыжын		③ ① ②	③

Кэсы жыгэ шыңийнди гэбян юйиха мә йүди. Юйиха зэ тү ййгэ хуажёжершон ди сәнгэ шыңийн шыңадини. Билүн:

Тунжубе 27

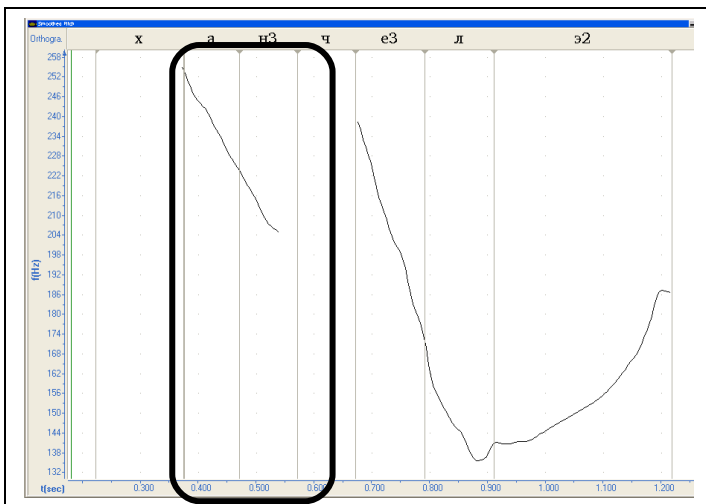
	Йингө	Тинжәнди шыңийн	Фүпир дихади шыңийн
зөжян		③ ③	③ ③
нянцэ (нянжэ)		③ ③	③ ③

³⁰ хуади жёже: граница слов

пòмà (пòмàдини)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
цòчòн		㊦ ㊦	㊦ ㊦
фìжìн (жìн)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
чàхуòн		㊦ ㊦	㊦ ㊦
шүжòн		㊦ ㊦	㊦ ㊦
щèтуì		㊦ ㊦	㊦ ㊦
щìчòн (фà щìди вэр)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
вàнийзы		㊦ ㊦ ①	㊦ ㊦ ①
дàнщèди (хэпà сàди)		㊦ ㊦ ①	㊦ ㊦ ①
зòвàнни (гàнзò дэ ху́бар)		㊦ ㊦ ①	㊦ ㊦ ①
фìтү́нзы		㊦ ㊦ ①	㊦ ㊦ ①
хàнчèлэ́		㊦ ㊦ ②	㊦ ㊦ ②
жìнэ́зыжы́н		㊦ ㊦ ① ②	㊦ ㊦ ① ②
пòмàчòн		㊦ ㊦ ㊦	㊦ ㊦ ㊦

Зэсы лёнгэ вонхà хàди шь́нийн ййгэ гь́нди ййгэ, тў ййгэ шь́нийн дуанщер, шь́н бў дй. Дй эргэ шь́нийн шь́н бў гё.

„хàнчèлэ́“

Хуàр 20: „хàнчèлэ́“

Дй сàнгэ шь́нийн хàн ю дàнлин гэбянни: Зэсы дй сàнгэ шь́нийн лян дàнлинди дй сàнгэ шь́нийн зэ ййданнини, дй эргэ чынхà чòнди, вончè чèди шь́нийнни. Жы́гэ гэбян дуэ́йибанзы йўдини, зэсы хуàжéжер ййгэ бà ййгэ чунфэдини дэ ю < p > зыни: бйлўн:

Тунжүбè 28

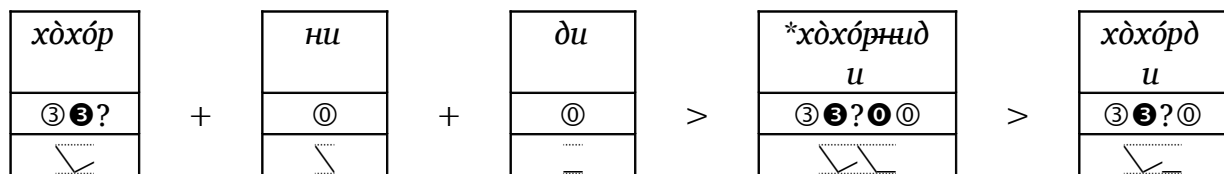
	Ййнгó	Тйнжя́нди шь́нийн	Фүпíр дйхàди шь́нийн
жы́нжы́н (ййкуэр)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
жы́нжы́р (жы́нжы́р ййнян)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
жя́нщүáн (жя́н сà)		㊦ ㊦	㊦ ㊦
вь́нвь́р (мàнмàр)		㊦ ㊦	㊦ ㊦

вѣнвѣрди	✓	③ ②-①	③ ③r①
дуандуарди (бўсы чонди)	✓	③ ②-①	③ ③r①
лѣнлѣрди (тянчи)	✓	③ ②-①	③ ③r①
хòхòрди	✓	③ ②-①	③ ③r①
мѣнмѣнди	✓	③ ②-①	③ ③r①

Жѣн зѣ щѣн бѣ хуади йѣсы лѣн дѣ чѣщѣн фѣ, тѣ бѣ дѣ эргѣ хуаѣѣжер лѣн вончѣ чѣди шѣнѣн лѣди чончòрди фѣни: „вѣнвѣыыыырди“, „хòхòоооорди“.

Жѣгѣ вончѣ чѣди „дѣ сѣнгѣ шѣнѣн“ хутуди чѣншѣн ѣсы дѣнлинди: Тѣсы дѣди, дуанди, лѣн дѣ сѣгѣ шѣнѣн хутуди чѣншѣн йѣѣн. Жѣгѣ дѣ сѣнгѣ шѣнѣн щѣн дѣ эргѣ, кѣсы дѣ эргѣ шѣнѣн хутуди чѣншѣн дѣ гòту вонхѣ хѣдини. Вѣса дѣ сѣнгѣ шѣнѣн дѣ чѣншѣн гѣбянди? Бѣ жѣгѣ йѣнцы вѣ хѣн мѣ зòжуѣ. Дѣнпа, зѣ хуа лѣту „ни“ хуаѣѣжер цондини:

Тунѣѣбѣ 29

Йѣху ѣ дѣндѣнни, зѣмуѣ бѣ жѣгѣ шѣнѣн щѣни. Ю сѣнгѣ нѣнгуни:

1. „вѣнвѣрди“ ③ ③ ① бѣли
2. „вѣнвѣрди“ ③ ② ① бѣли
3. „вѣнвѣрди“ ③ ① ① бѣли
4. бѣйѣрди хò: „вѣнвѣрди“. Вѣму бѣ бѣнфа хѣн мѣ зòжуѣди сѣху̀р, бѣ жѣгѣ шѣнѣн нѣн лѣн бѣйѣр хò щѣдини, бѣлѣн: „хòхòрди“. Йѣчѣ сѣгѣ шѣнѣн нѣн чѣн жѣму̀гѣ чон вончѣ чѣди шѣнѣн. Зѣсы йѣщѣди шѣнѣнсы чѣншѣн, тѣ йѣнавѣрсы дѣди. Тѣ мѣю вонхѣ хѣ бѣли вончѣ чѣди йѣнгò. Тѣ бѣ жуòнбан вѣму кѣѣ жѣдòди чѣншѣнди лѣфѣ.

Дѣ сѣнгѣ шѣнѣн лѣбян ѣ зò лѣфѣни:

- жѣсы дѣ сѣнгѣ шѣнѣн шѣнхѣдини, мѣ гѣбянди,
- жѣсы тѣ зѣ дѣнлин дѣ сѣнгѣ шѣнѣн тѣни чѣнхѣ зѣщѣн дѣ сѣгѣ шѣнѣн йѣѣнди,
- жѣсы тѣ чѣнхѣ вончѣ чѣди шѣнѣндини бѣли
- жѣсы тѣ чѣнхѣ чѣншѣндини.

2) Дѣ сѣгѣ шѣнѣн

Дѣ сѣгѣ шѣнѣн ю йѣгѣ (чѣгуѣ лѣн <р>) гѣбянди ѣнзыни: Жѣсы лѣнгѣ дѣ сѣгѣ шѣнѣн бонгѣрнини, дѣ эргѣ нѣн чѣнхѣ дѣ сѣнгѣ шѣнѣн. Вѣ бѣ жѣгѣ гѣбянди йѣнцы хѣн мѣ зòжуѣ.

	Йингӧ	Тинжянди шӑнийн	Фупир дихади шӑнийн
кӑнжян		④ ㊟	④ ④
кӑн		④	④
жян		④	④
мӑнжян (фӑмын)		④ ㊟	④ ④
мӑн		④	④
жян		④	④
зуӑдд (зуӑха)		④ ㊟	④ ④
зуӑ		④	④
дд		④	④

д) Шӑту вӑнхӑ вӑди шӑн бӑ шӑнийн гӑбянди

Вӑнхӑ вӑди шӑту <р> бӑ шӑнийн жӑмужя гӑбяндени:

1. Тӑ ййгӑ шӑнийн чӑнха дӑ эргӑ шӑнийндени

	Йингӧ	Тинжянди шӑнийн	Фупир дихади шӑнийн
вӑ (жӑвӑ)		①	①
вӑди		① ①	① ①
вӑр (зуӑди вӑр)		㊟	① р
вӑрди		㊟ ①	① р ①
жӑ (гӑнжя)		①	①
жӑди		① ①	① ①
жӑр		㊟	① р
жӑрди		㊟ ①	① р ①
хуӑйӑнзы		① ① ①	① ㊟ ①
хуӑр (жӑнди хуӑр)		㊟	① р
хуӑрди		㊟ ①	① р ①
чӑзы (чӑнди чӑзы)		① ①	① ①
чӑр		㊟	① р
чӑрди		㊟ ①	① р ①
зуӑ		①	①
зуӑди		① ①	① ①
йӑзуӑр (йӑ гӑзы)		① ㊟	① ① р
йӑзуӑрди		① ㊟ ①	① ① р ①

Зӑмужя нын бӑ жӑгӑ гӑбян пӑщӑ? „р“ зысы „ӑрзы“ хуӑди „р“. Ханӑ лӑту <р> дӑ ӑрзыди „ӑр“ щӑди йӑмӑр-йӑен: 儿. Дӑнпа, хуӑ жӑмужя гӑбянли:

вӑ + ӑр + ди > *вӑӑрди (100) > вӑрди (20)

„Эр“ хуади „э“ мүйин мёдели, гуон вонху вёди шэту шынхали, ба хуагьинди мүйин гэбянли. Ту ййгэ („э“) дэ дй эргэ шынйин („эр“) (= вонха хэди дэ вончэ чёди шынйин) зэ ту ййгэ хуажёжершон ляндо ййданили, чынха дй эргэ шынйинли: „вэрди“ ②① ∟.

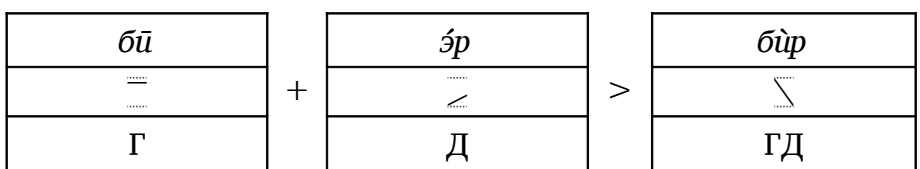
2. Дй сьгэ шынйин чын дй сьнгэ шынйиндини:г

Тунжибё 32

	Ййнгө	Тйнжянди шынйин	Фупир дихади шынйин
тṽ	—	④	④
тṽзы	—	④①	④①
тṽр	∟	③	④р
бṽвэ	—	④①	④①
бṽр	∟	③	④р
йṽба	—	④①	④①
йṽр	∟	③	④р
сṽзы	—	④①	④①
сṽр	∟	③	④р
хṽтян	—	④①	④①
хṽр	∟	③	④р
жṽян	—	④	④
жṽянжṽр	∟	④③	③④р
ляндṽнзы	∟	③④①	③④①
ляндṽр	∟	③③	③④р
мṽн	—	④	④
мṽнмṽр	∟	④③	④④р

Жьгэ гэбянди йинцысы сṽ? Дй сьгэ шынйин лян „эр“ хуади дй эргэ шынйин лянхэ-дини, чын дй сьнгэ шынйинни, билүн: „бṽр“ (бṽвэ):

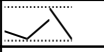

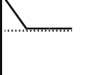
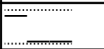
Тунжибё 33: Г = гṽ шынйин; Д = дṽ шынйин

Дй эргэ, дй сьнгэ шынйин дэ чыншын лян <р> мṽ гэбянди:

Тунжибё 34

Шынйин		Ййнгө	Тйнжянди шынйин	Фупир дихади шынйин
2	мṽ + р (мṽвар) > мṽр	—	②	②р
2	пṽн + р (пṽнпир) > пṽр	∟	②	②р
3	дуṽн + р > дуṽр	∟	③	③р
3	дṽн + р > дṽр	∟	③	③р

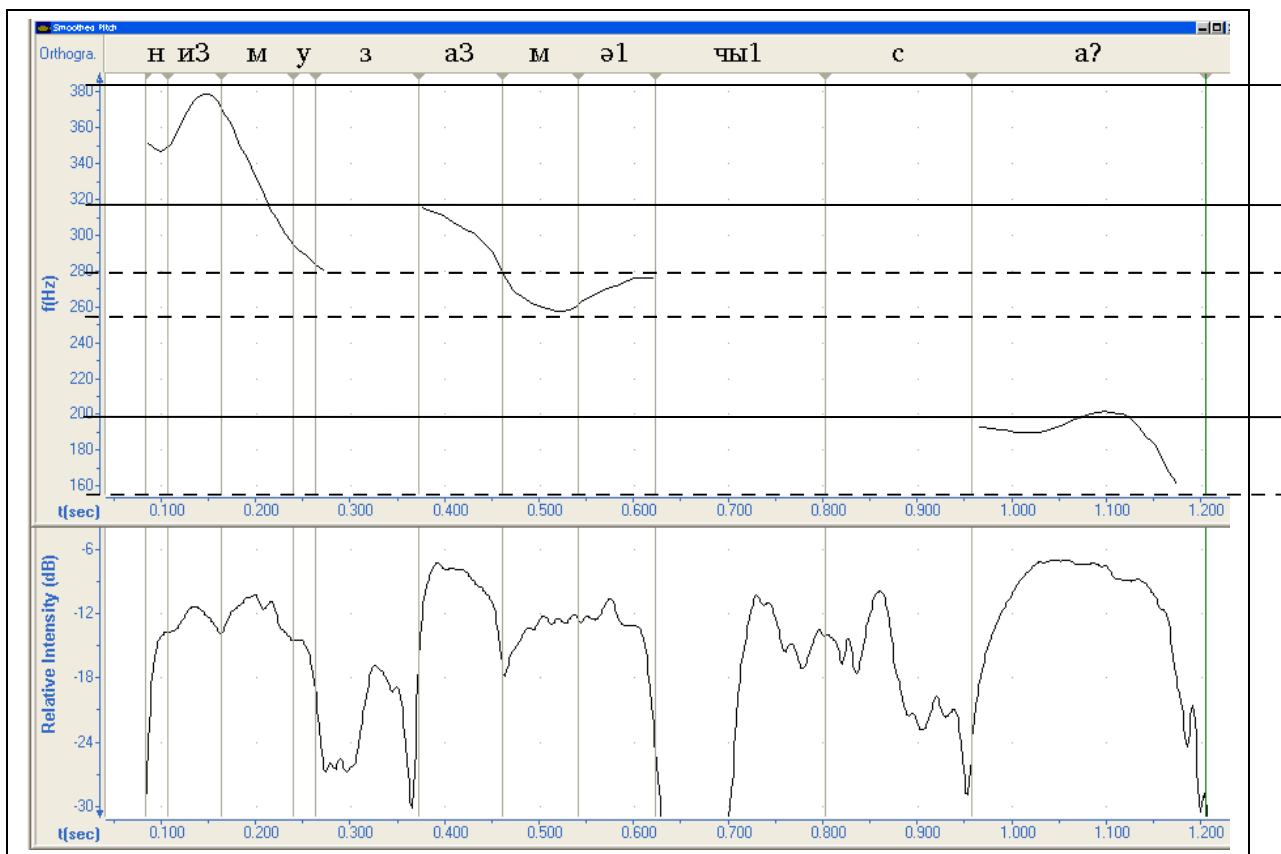
0	$b\check{o} + b\check{o} + p > b\check{o}bop$		① ①	① ① p
0	$n\acute{a} + na + p > n\acute{a}nap$		② ①	② ② p
0	$b\grave{e} + b\grave{e} + p$ (φίδι) > $b\grave{e}b\grave{e}p$		③ ①	③ ③ p
0	$\check{c}\check{i}\bar{u} + \check{c}i + p > \check{c}\check{i}\check{c}ip$		④ ①	④ ④ p

Гõту щёхади бйлүн зыдини: Чўгуә „эр“ (лѣнга) хуā ййчѐ лян <p> зыди хуāжѐжер гуон ю дй эргә бұли дй сәнгә шы́нийни.

6. Дуарди йиндѐ лян шы́нийн

а) Даундрифт

Ю шы́нийнди йўян литу йингõ³¹ гѐбянди сыхўр, хуāди ййсы ѐ гѐбянди. Жытар зāму нын сыйўн дуарди йиндѐ? Шы́нийн лян шы́нийнди лѐвон бā дуарди йиндѐ зыдини. Дуўйибанзы йўян литу шы́нийн зѐ дуарди ййршон жѐжѐ вонхā хāдини [17, 225; 14, 164], бйлүн: вўрус йўян, ййниў, дыййў. Тамусы мѐю шы́нийнди йўян. Кѐсы ю шы́нийнди йўян литу бā вонхā хāди дуар йиндѐ жѐди „Downdrift“ (даундрифт), бйлүн, хуэ́йзў йўян литу: „Нйму зā мѐ чыса?“

Хуār 21: „Нйму зā мѐ чыса?“

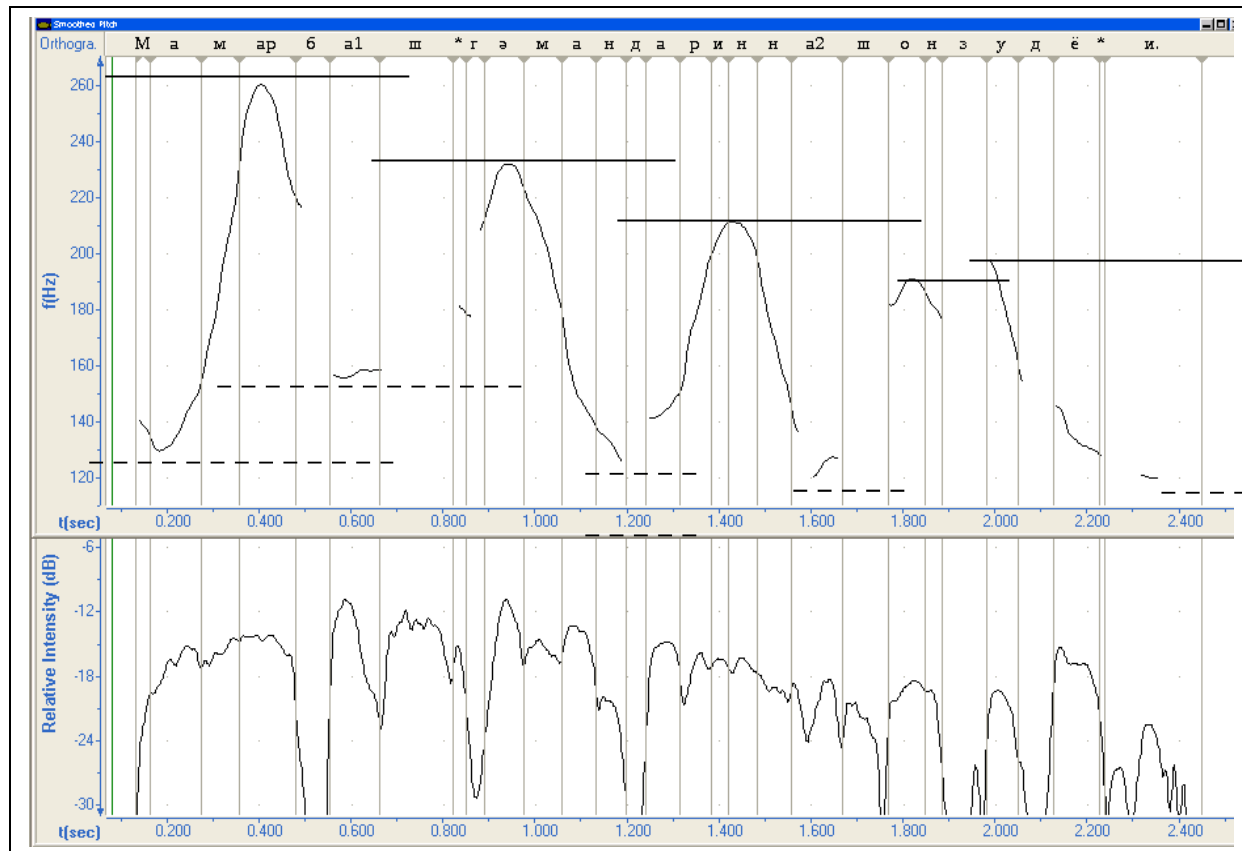
Тў ййгә хуāжѐжершон дй сәнгә шы́нийнди дйн гõди жѐжерсы (—) 380 гц. Зѐ ййгә хуāжѐжершон (чйншы́н) дйн дйди жѐжерсы (- -) 283 гц. „Зā“ хуāди (дй сәнгә шы́нийн) хуāжѐжер ю дā 316 (—) дõ 283 (- -) гц. „Мә“ хуāди (тў ййгә шы́нийнди) дйн дйди жѐжерсы (—) 258 гц дѐ дйн гõди (—) жѐжерсы 277 гц. Зѐ ййгә „чы“

³¹ ййнгõ: *высота тона*

хуа̄жѣжерсы я хуа̄жѣжер³², шыйнйин тйнбужян. „Cā“ хуа̄жѣжерди гōди ййгōсы () 202 гц. Жыгэ жѣжер бй ййман дāнлин зōчянди шыйнйин (3., 1., 0) дйщѣр. Гōтүди жѣжер бй дйхади жѣжер дӯййү вōнхā хāдини.

Дӯрди ййршон шыйнчиди жйнжон м̄шōди.

Хāн ййгэ бйлүн: „Mámar bǎ shǐgā mǎndarín nǎshōn zūdēli.“

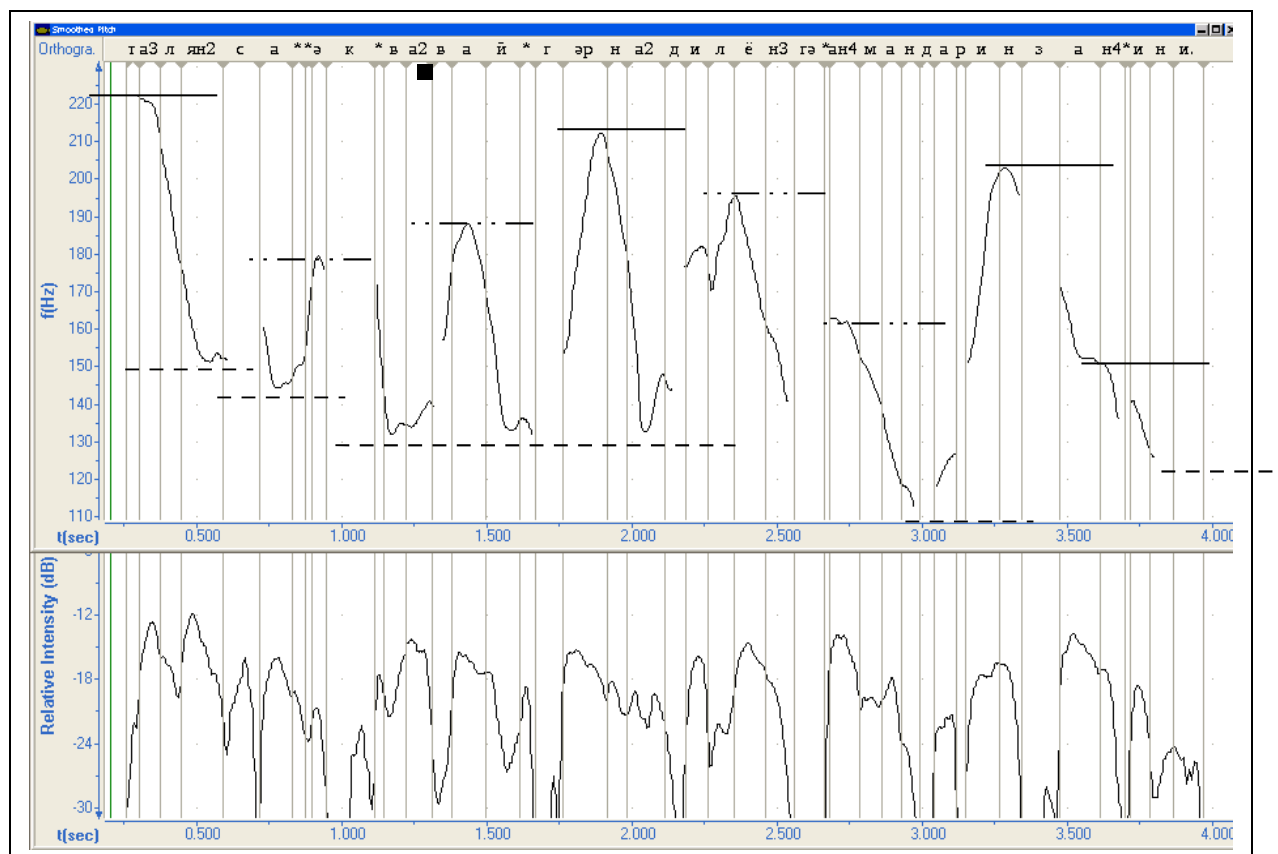
Хӯр 22: „Mámar bǎ shǐgā mǎndarín nǎshōn zūdēli.“

Дā жыгэ бйлүншон зāму è ныйн кāн: шыйнйин дйн гōди жѣжер (—) дō дӯрди ййршон зū дйхали. Гуōн лйнийрди хуā (дйн ёжйнди дүнцы) бā шыйнйин вōнчē цўдини. Кэсы тā бй цўнчянди гō шыйнйин дй. Дй шыйнйин (-) дō дӯрди ййршон è дйщѣр.

Жыгэ дӯрди ййршон шыйнчиди жйнжон щѣщѣр.

³² я: глухой

Хан ййгэ билүн: „Тà лян сàнгэ кйвава ййгэр нади лèнгэ бāн мандарин зāнди“

Хуàр 23: „Тà лян сàнгэ кйвава ййгэр нади лèнгэ бāн мандарин зāнди“

Жыгэ дуàр литу даундрифт шын бұ щян. Гуон ю лèнгэ дй сàнгэ шынйинни: „mà“ дэ „лèнгэ“. Тàму литуди дй эргэ (· · —) бй тy ййгэ дйщер (—). Ю ййгэ лян дй сàнгэ шынйин ййèнди чйншынни: „кйвава“ (· · —). Лйнийр 1-0 шынйинди жèжер бй дй сàнгэ шынйин гòщер: „ййгэ“ (—) бй дй сàнгэ шынйин („лèнгэ“ · · —) гòщер. Суйжан „Мандарин“ хуāсы дā дāнлин йўяншон лэди хуā ёба, кэсы тà ю гāнсў йўян шынйинди ёнзыни . Тà лйнийрди жèжер () ё бй зòчянди дй сàнгэ-шынйин () гò. Дй-шынйин () – чўгуэ лйнийрди – дò дуàрди ййршон зы дèдини.

Жыгэ дуàрсы фўза дуàр. Бā тà фынди сāн жè. Фўза дуàр литу ю ййгэ жун-è дуàрни³³: „Тà лян сàнгэ кйвава ... зāнди“ Жун-è дуàр жунжяни ю ййгэ суйко дуàрни³⁴: „ййгэр нади лèнгэ бāн мандарин“. Дуàрди мый йй жèжер литу ю даундрифтни, кэсы тy йй жèжер дэ дй эр жèжерди ййршон ййнгò вончè чèдини. Гуон лйнийр жèжерди ййршон ййнгò мā вончè чèди. Жысы фўза дуàр ййрди ййнгò. Дāнлин жèжер ййрди ййнгò зэ вончè чèли, нэхур нын жыдо, дуàр хан мā ван.

б) Дуàр ййршон вонхā хāди шынйин

Юйиха гāнсў жынди шынйин зэ дуàр ййршон вонхā хāдини, билүн зэ жèфа дуàр литу.

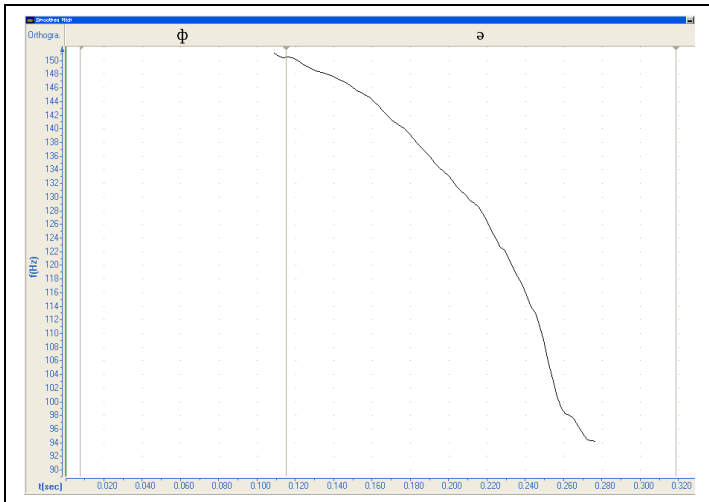
- Тy ййгэ шынйин зэ дуàр ййршон вонхā хāдини (були вончè-вонхā хāдини).³⁵

³³ жун-è дуàр: *главное предложение*

³⁴ суйко дуàр: *придаточное предложение*

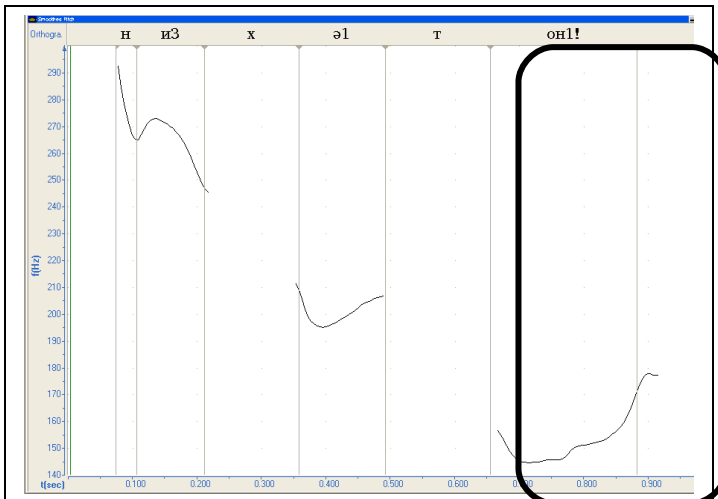
³⁵ О. И. Завьялова зэ Эрдэх фон-ян литу ё бā вончè-вонхā хāди шынйин (зэ дуàрди ййршон) пèщèдини. Кан тади билүн: фўбынди хуàр 40 [2, 110].

Билүн тү йгә шыныйн „фә“ (фә хуā).

Хуàр 24: „фә“ зэ дуàрди ййршон

Кэсы пинфын дуàрди ййршон бā вонхā хāди ййндё мǎ фәди. Жыгә дуàрди ййршон бā ййндё зāён фәдини, билүн: „Нй хǎ тǎн!“

Хуàр 25: „Нй хǎ тǎн!“

- Юйиха бǎ дй̄ э̄ргэ шь̄нийн зэ̄ ду̀арди ййршон нāн в̄нчэ-в̄нхāди ййнгӧ фӑдини.

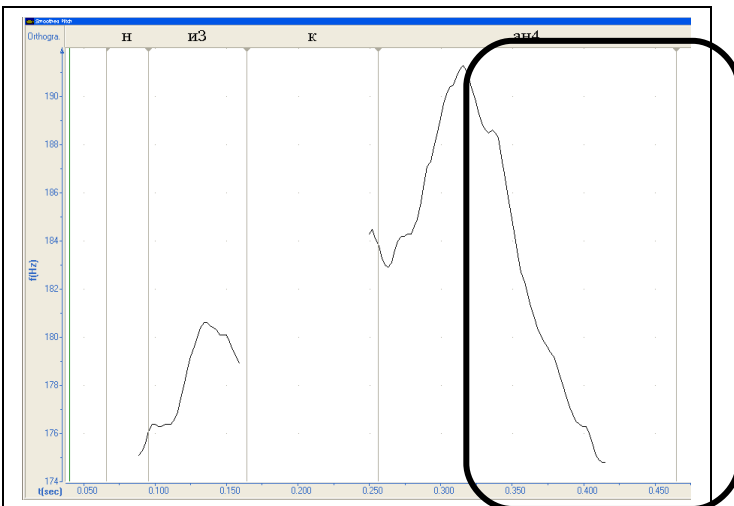
Бйлүн „чүн“ (ий чүн язы):

Ху̀ар 26: „чүн“ зэ̄ ду̀арди ййршон

- Юйиха бǎ дй̄ сь̄гэ шь̄нийн зэ̄ жѐфа ду̀ар ййршон нāн в̄нхā хāди ййнгӧ фӑдини.

Бйлүн „Нй̄ кāн!“:

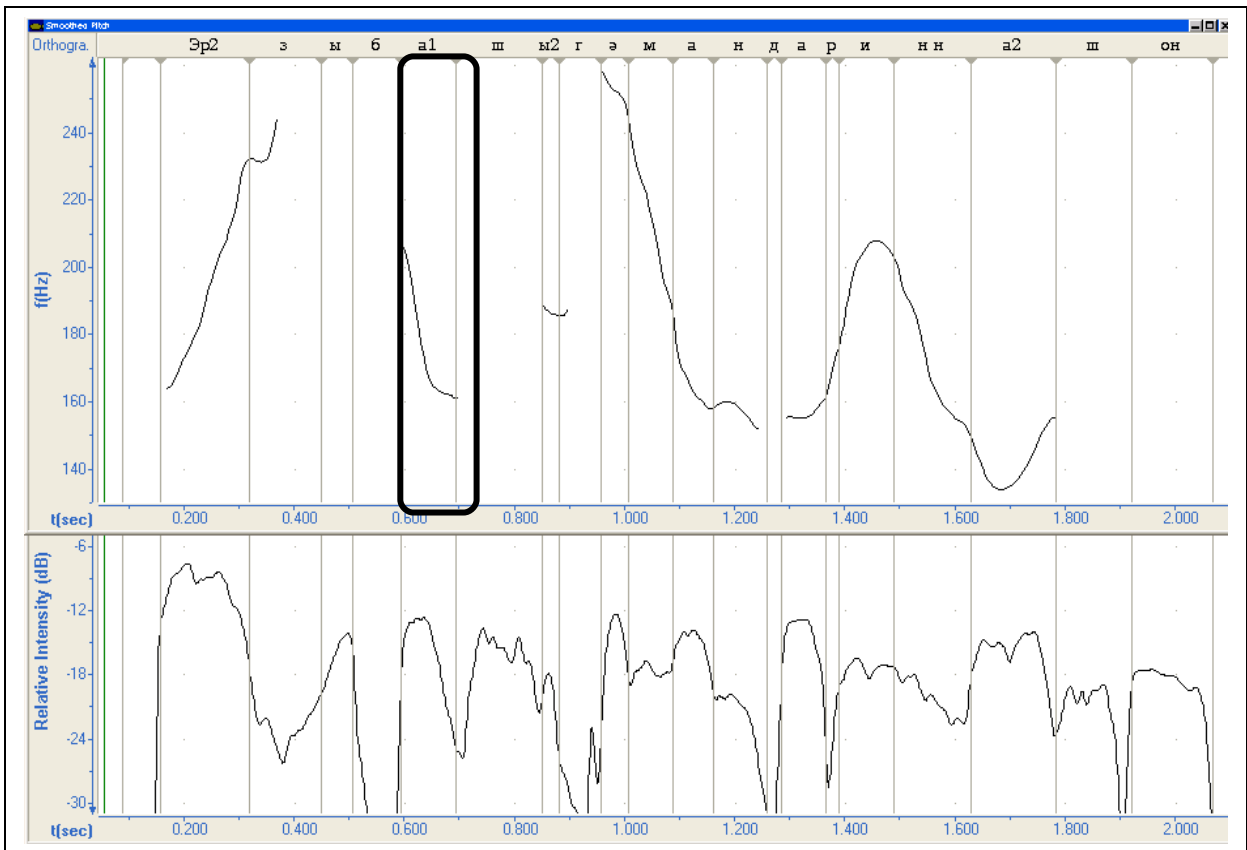

Ху̀ар 27: „Нй̄ кāн“ лян ду̀аргй̄ршонди ййндӧ

7. Ду̀ар литуди шь̄нийн

а) Ту́ ййгэ шь̄нийн

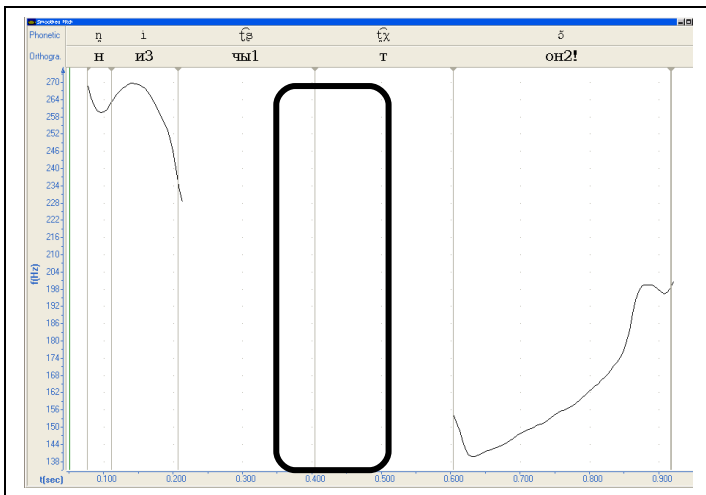
Бǎ дўли жяндан хуā бй̄ ду̀ар литу ту́ ййгэ шь̄нийнди жяндан хуā фӑди чӧнщер. (Кāн 2. Ту́ ййгэ дӑ дй̄ э̄ргэ шь̄нийн жӑзы.)

Хуàр 28: „Эрзы бā шыгэ мāндарин нāшон ...“

Гуóн вóнхā хāди жёжер шы́нхадини, лян фūза хуāшонди шы́нийн ййēн.

Дā зē ййгэ бйлūншон ны́н кāнлэ: лйн жёжер йймāн мēдēдини. Гуóн зыйин шы́нхадини, чынха хуāжёжерди гынли. Шы́нийн тйнбужян: „Нū чы́ тóн!“

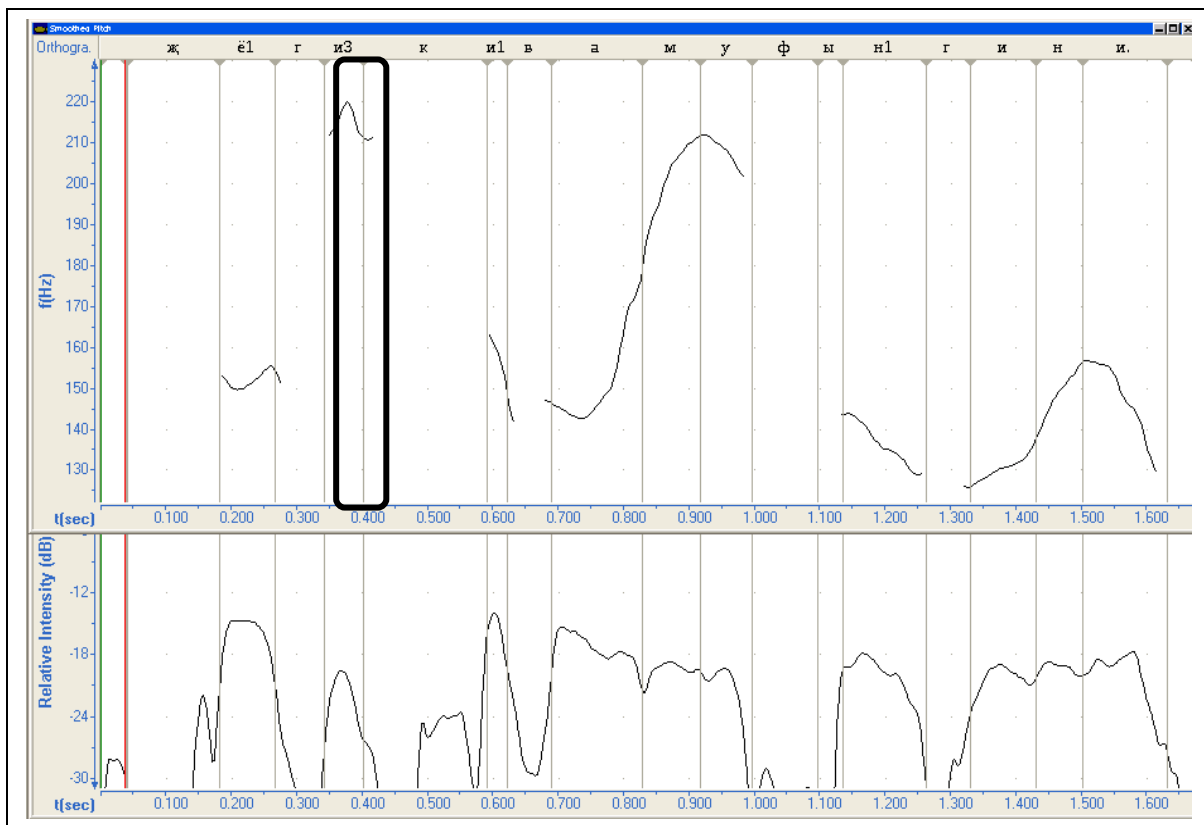

Хуàр 29: „Нū чы́ тóн!“

Дй эргэ шы́нийнди лйн жёжер зē фūза хуāшон è ны́н йймāн мēдē. Кāн дй 21 м. „5. Шы́нийн ййгэ бā ййгэ зāмужя дэлүдини?“

б) Дй сāнгэ шы́нийн

Юйиха дй сāнгэ шы́нийн зē дуàр литу è дуāнцер. Гуóн гóтуди жёжер шы́нхадини. Тā щүэви хāчйдини: 53, бйлūн: „... жё гй кйвавамυ фйнгйни“.

Хуар 30: „... жѣ гѣ кѣваму фѣнгѣни“

8. Жўнийн

Йўянщўэ литу ю лўфўни: Жўнийн бѣ ййсы зэсы гэбян, бѣ та ъ щени. Гансў фэшу литу бѣ жўнийн щенима бў щэ?

Ййчэ щйщўэ хуэйзў йўянди куэщўэжынму бѣ жўнийн тѣлўнли³⁶. Ю. Я. Янщянсын щян щѣдини: „Жйгэ жѣжерди ййгэ хуѣ литуди нѣ ййгэ жѣжер ган зѣди жѣжер фѣди жўн, зў бѣ нѣгэ жѣжер жѣ ю жўнийнди жѣжерни“ [9, 16]. Ййху та щѣди: „Жўнийн дѣн зѣ нѣгэ жѣжершон, нѣгэ жѣжер, дѣн кѣнли зѣди жѣжерли, фѣди жўн, ю жўнийнди жѣжерди шўнийн ъ гѣщер“ [9, 25, ъ кѣн 22]. Та хѣн щѣди: „Зѣму дѣ гѣту бѣфѣ гуѣчиди лѣнгэ жѣжерди хуѣшон нѣн кѣнлѣ, жўн-ян хуѣди жўнийн лѣн шўнийн ю дѣ лѣнлуѣни“ [9, 23, ъ кѣн 16].

Дуѣйибанзы куэщўэжынму щѣдини, дй „ѣргѣ“ (= дй сѣнгѣ) шўнийнсы дй жўнди, кѣсы жѣсы дй гѣди шўнийн. Фўза хуѣ лѣн тў ййгэ шўнийн дѣ чйншўнди (100...) дй гѣди ййнгѣ зѣ дй сѣнгѣ хуѣжѣжер гѣтуни, бйлўн „бѣбозы“ ∇ (дй гѣди ййнгѣ зѣ „-зы“ хуѣййр гѣтуни). Ййнви нѣгэ фѣнчѣн щѣди I-I-II шўнийн, жўнийн зѣ дй сѣнгѣ хуѣжѣжершонни – – ‘³⁷. Фўза хуѣ лѣн дй ѣргѣ шўнийн дѣ чйншўнди (200...) дй гѣди ййнгѣ зѣ дй ѣргѣ хуѣжѣжершонни, бйлўн, „папѣзы“ ∇ хуѣшон дй гѣди ййнгѣ зѣ дй

³⁶ Е. Д. Поливанов [7, 53-57], А. А. дѣ Е. Н. Драгунов [1, 122-125], Ю. Я. Янщянсын [9, 6-9; 9, 16-36; 11, 14], Н. С. Трубецкой [24, 345], О. И. Завьялова [2, 113; 119; 3, 24], М. Х. Имазов г5, 132-135; 6, 76-80], С. Римская-Корсакова [21, 371-375], Бригитте Ригер [19, 149-152] Хайфын [12, 72-73] з. д.

³⁷ Кѣн А. А. дѣ Е. Н. Драгунов: „чйшы'гѣ“ дѣ „бйшы'гѣ“ [1, 124]; Ю. Я. Янщянсын: „гѣва'зы“, „ѣва'зы“ з. д. [9, 28]; М. Х. Имазов: „гѣзы'ди“, „дѣзы'шон“ [5, 135]; С. Римская-Корсакова: „фѣфа'зы“, „жубнжѣ'хан“ [21, 374].

эргэ „-па-“ хуа̄жэжер гөтуни. Ййнви жьгэ фанчон щеди I-II-I, жунийн зэ дй эргэ хуа̄жэжершонни – ‘ –.³⁸

Д. А. Бурквест дэ Д. Л. Пэйн щеди фэсы, нан файинщүэ хөшө йүян литу жунийнди зыфэсы:

1. Шынчиди жинжон
2. Йингө
3. Хуа̄гьнди чондуан [14, 151]

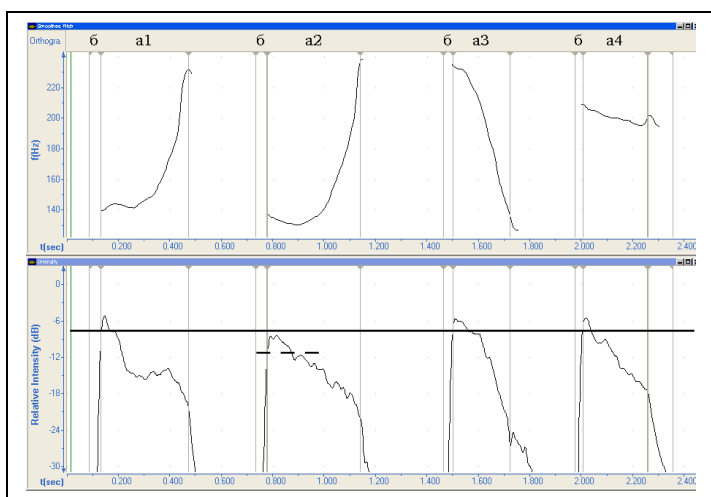
пример!!

Гансү фэшу литу йингө дэ хуа̄гьнди чондуан зэ шынйиншонни. Ййнви нэгэ бә жунийн гуон нын чечү шынчиди жинжон фынщө. „Speech Tools“ дяннөди жихуа зыдини: жандан хуа̄ шынчиди жинжон мэ зэ шынйиншон.³⁹

а) Жяндан хуа̄ дэ жунийн

Хуар гөтуди дөдозысы йингө, дйхади дөдозысы шынчиди жинжон.

Тү ййгэ бйлүн: „ба“

Хуар 31: Бә „ба“ хуа̄жэжерди йингө дэ шынчиди жинжон жөчү сьгэ шынйин фэдини.

Тунжибө 35

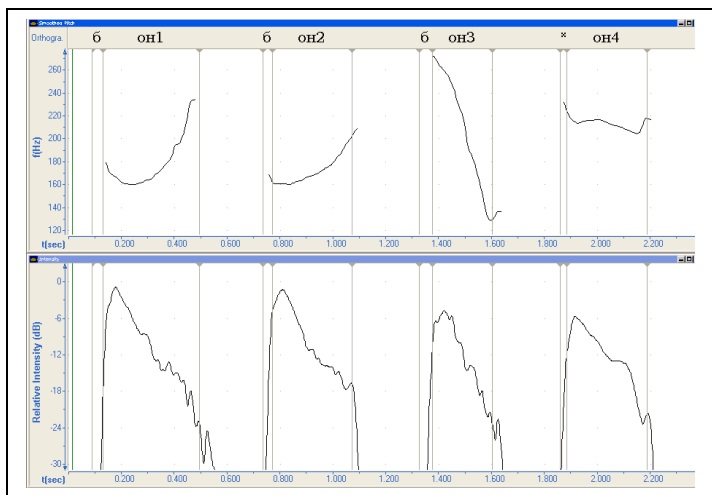
Тү ййгэ шынйин	Дй эргэ шынйин	Дй сангэ шынйин	Дй сьгэ шынйин
-5,3 дБ	-8,4 дБ	-5,6 дБ	-5,6 дБ

Тү ййгэ шынйинсы дашынди, дй эргэсы дйн щеди.

³⁸ Кан А. А. дэ Е. Н. Драгунов: „шы'эргэ“ дэ „шы'сьгэ“ [1, 124]; Ю. Я. Янщянсын: „мб'вазы“, „ню'вазы“ з. д. [9, 29]; М. Х. Имазов: „Сэ'сэзы“, „Бэ'бэзы“ [5, 133-134]; С. Римская-Корсакова: „жү'хүгын“, „хуэ'лагу“ [21, 374].

³⁹ О. И. Завьялова щеди фэсы, ййчө шынйин литу шынчиди жинжон ййөн: „Распределение внутри-тоновой интенсивности во всех тонах примерно одинаковое.“ [2, 113] „Что же касается длительности и движения внутритоновой интенсивности, то они выступают здесь, по-видимому, в качестве нерелевантных дополнительных признаков.“ [3, 29]

Дй эргэ бйлүн: „бон“

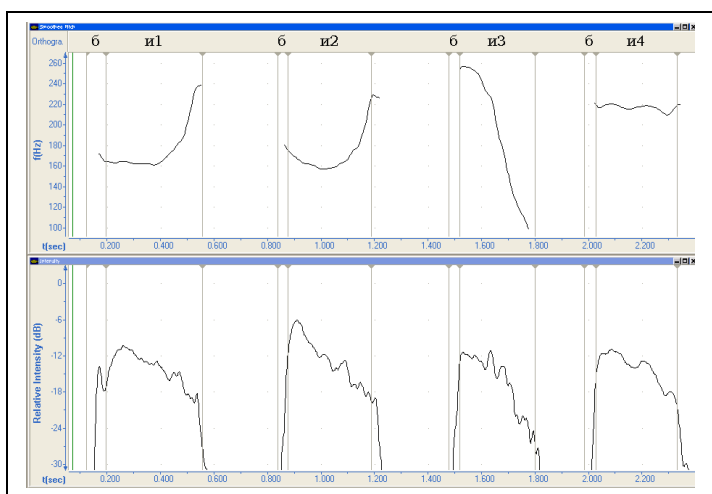
Хуър 32: Бй „бон“ хуājēжєрди ййнгō дō шйнчиди жйнжон жōчў сьгэ шйнийн фэдини.

Тунжйбē 36

Тў ййгэ шйнийн	Дй эргэ шйнийн	Дй сьнгэ шйнийн	Дй сьгэ шйнийн
-0,9 дБ	-1,3 дБ	-4,8 дБ	-5,7 дБ

Канли дй сьнгэ дō дй сьгэ шйнийнли, тў ййгэ дō дй эргэ шйнийнди жйнжон дā. Дй сьгэ шйнийнди жйнжон щē.

Дй сьнгэ бйлүн: „би“

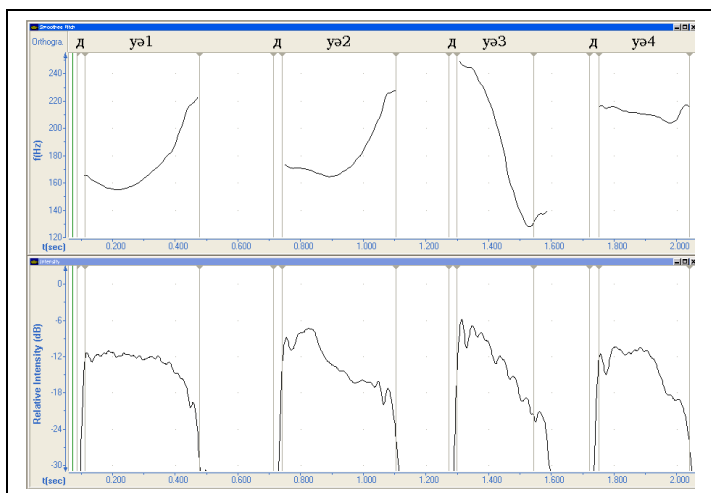
Хуър 33: Бй „би“ хуājēжєрди ййнгō дō шйнчиди жйнжон жōчў сьгэ шйнийн фэдини.

Тунжйбē 37

Тў ййгэ шйнийн	Дй эргэ шйнийн	Дй сьнгэ шйнийн	Дй сьгэ шйнийн
-10,3 дБ	-6,1 дБ	-11,1 дБ	-10,9 дБ

Дā жьгэ бйлүншон нын канлэ: дй эргэ шйнийнди жйнжонсы дйн дāди, дй сьнгэдиси дйн щēди.

Дй сьгэ бйлүн:рдүэ“

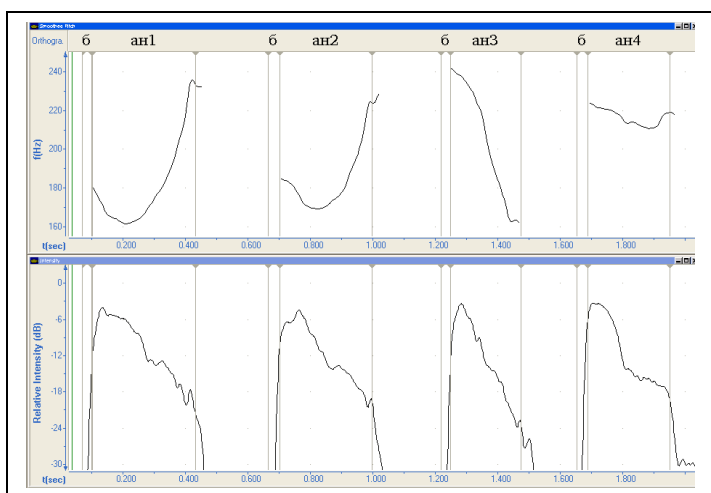
Хуàр 34: Бã „дуэ“ хуãжэжерди ййнгö дэ шьнчиди жьйнжон жöчү сьгэ шьнийн фэдини.

Тунжибè 38

Тү ййгэ шьнийн	Дй эргэгшьнийн	Дй сãнгэ шьнийн	Дй сьгэ шьнийн
-11,0 дБ	-7,4 дБ	-5,8 дБ	-10,3 дБ

Дй сãнгэ шьнийнди жьйнжонсы дйн дãди. Дй эргэди бй дй сьгэди дã. Тү ййгэдисы дйн щèди.

Дй вүгэ бйлүн:„бан“

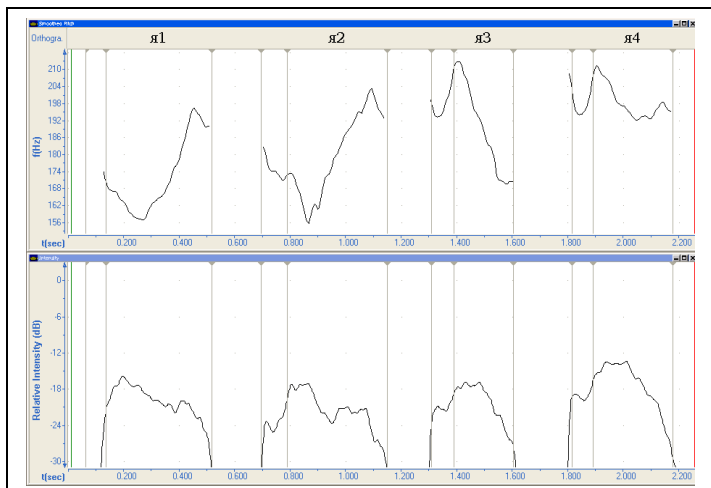
Хуàр 35: Бã „бан“ хуãжэжерди ййнгö дэ шьнчиди жьйнжон жöчү сьгэ шьнийн фэдини.

Тунжибè 39

тү ййгэ шьнийн	Дй эргэ шьнийн	Дй сãнгэ шьнийн	Дй сьгэ шьнийн
-4,1 дБ	-4,5 дБ	-3,4 дБ	-3,4 дБ

Дй сãнгэ дэ дй сьгэ шьнийнди жьйнжон йймүр-ийён. Тү ййгэ шьнийн щèщер, дй эргэдисы дйн щèди.

Дй сьгэ бйлүн: „я“

Хуар 36: Бя „я“ хуаьжэжерди йингэ дэ шьнчиди жьнжон жбчү сьгэ шьнийн фэдини.

Тунжибэ 40

Тү ййгэ шьнийн	Дй эргэ шьнийн	Дй сьнгэ шьнийн	Дй сьгэ шьнийн
-15,9 дБ	-17,1 дБ	-16,8 дБ	-13,4 дБ

Дй сьгэ шьнийнди жьнжонсы дин дэди, дй эргэдисы дин щэди.

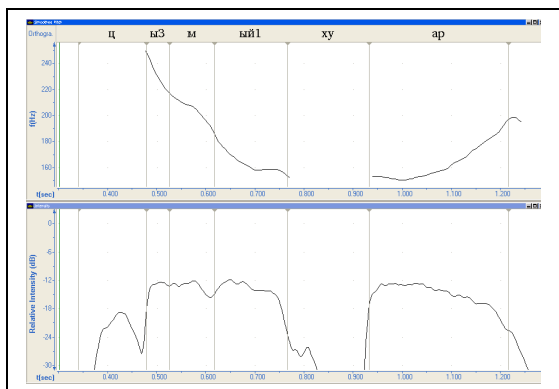
б) Фүза хуа дэ жьнийн

Дя жьгэ тунжибэшон нын канлэ, хуэйзү йүян литу нэгэ шьнийнди жьнжон бй дьн-линди дьщер. Лйлизы щэхади шьнийн бй пин щэхади шьнийн жьнжон дэ, бйлүн: „щйяфэфазы“. Жьй ййжү хуа литу тү ййгэ шьнийн бй дй эргэ дэ. Фүвыншон бя мый ййгэ хуади ёнзы зьдини.

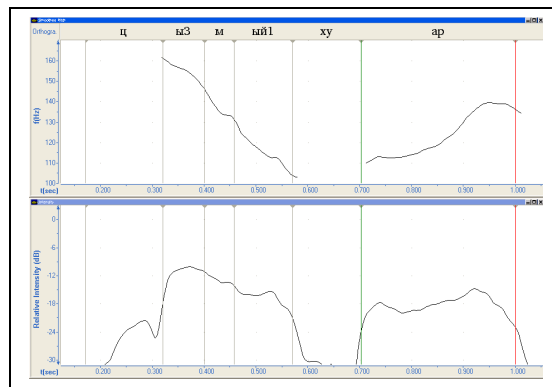
>	1	2	3	4	0
1	кэчүнзы (кан хуар 41)	щйяфэфазы (кан хуар 42)	щйяфэфазы (кан хуар 42) дуэфүдэр (кан хуар 43)	дуэфүдэр (кан хуар 43)	щйяфэфазы (кан хуар 42)
2	жүлүхур (кан хуар 44)	ючянжьын (кан хуар 47)	ючянжьын (кан хуар 45)	щянжянгуи (кан хуар 46)	щйяфэфазы (кан хуар 42)
3	зыкуэму (кан хуар 47)	ючянжьын (кан хуар 47)	ханчелэ (кан хуар 48)	бавэ (кан хуар 49)	щйяфэфазы (кан хуар 42)
4	сүнчйнди (кан хуар 50)	жүпизы (кан хуар 51)	вэсыннүр (кан хуар 52)	бьнвон (кан хуар 53)	вэсыннүр (кан хуар 52)
0	жүлүхур (кан хуар 44)	жүлүхур (кан хуар 44)	щйяфэфазы (кан хуар 42)	хүшонкэзы (кан хуар 54)	щйяфэфазы (кан хуар 42)

Дйхади бйлүн зьдини, нүжын дэ нанжынди фэшу бү ййён:

Бйлүн: „цымыйхуар“:

Хуàр 37: нүжын фəхади

Хуàр 38: нанжын фəхади

Тунжүбө 41

	Нүжын	Нанжын
Дй сǎнгэ шь́нйин:	-12,1 дБ	-10,0 дБ
Ту́ ййгэ шь́нйин:	-11,9 дБ	-15,4 дБ
Чй́ншын:	-12,6 дБ	-14,8 дБ

Нүжынди ту́ ййгэ шь́нйинди ж́йнжонсы дйн дāди, кэсы нанжынди дйн дāди шь́нйинсы дй сǎнгэ. Нүжынди чй́ншынди ж́йнжонсы дйн суйди, кэсы нанжынди дйн суйди шь́нйинсы ту́ ййгэ.

в) Жүнйинди жəлүн⁴⁰

Готу пəщəхади цəлэ зыдини: Шь́нчиди ж́йнжон мǎ зэ шь́нйиншон. Тà бǎ хуāди ййсы мǎ гəбянди. Ййнви нэгэ гǎнсў фəшу литу щэ жүнйин бў ēжйн.

Гǎнсў фəшу литу дуэйибанзы фўза хуā гуон ю ййгэ шь́нйинни. Дǎнлин хуāжəжерди шь́нйин жүнхəхадини. Ййнви жыгэ нын фə, шь́нйинсы „жүнйинди ййндэ“. Гǎнсў фəшу литу ю сыгэ заēн жүнйинди ййндэни. Дуэйибанзы йўян литу ййжў хуā ю ййгэ жүнйинни. Ййнви жыгэ, вə сь́лєнди, хуэйзў йўян литу бǎ гǎн ййгэ шь́нйин дуэди фўза хуā ē фынкэ щєни, бйлүн: „хуā жəжер“, „щй я фǎфазы“, „ю чй́н жын“.

9. Шь́нйинди щєфа

Бǎ хуэйзўди шь́нйин ē щєнима бў ē щє? Хəшə ю шь́нйинди йўян бǎ шь́нйин щєдини, ййнцысы жыгэ дə нянжямүшон чй́нчə. Зэсы бынвын бǎ шь́нйин мǎ зыди, бǎ хуāди ййсы ййха бў нын дүн, ййнцысы тǎди ййсы дуэдихын. Ййнви жыгэ бǎ бынвын ē нян жй́бянни. Вəē бǎ хуāди ййсы бǎ хуэ, дүн, ййха нян дуй, ē зə ййгэ щєфади лўфўни. Вй́сǎ дуэйибанзы хуэйзўжын нǎ зыжйди йўян мǎ нянди? Вə сь́лєнди, ййгэ ййнцысы мǎ щє шь́нйинди.

Е. Д. Поливанов зэ зыжйди хуэшон шь́нйин лй́бян щєли, бǎ шь́нйин ййнавар щєбу-чын, ййнцысы нянди сь́хур тǎ донгуадини, зўщєн вўрус йўянди жүнйин. Вўрус йўяншон бǎ жүнйин ē щєни, зэсы лєнжү хуāди щєфа йймўр-ййēн, кэсы ййсы заēнди, бйлүн: „замок – замо́к“, „больша́я – больша́я“. Юййха хуэйзў йўян литу нын бǎ шь́нйин щє, зэсы

⁴⁰ жəлүн: вывод

1. зэ с̄чон щёфашон б̄а хуа̄ди ййсы н̄ын хуэ̄дэ б̄ули б̄а ййсы м̄э д̄ун дуй̄ди,
2. зэ хуэй̄зү й̄янди ф̄ўбынзышон. [7, 50]

Ж̄э в̄э с̄йлэнчи, б̄а хуэй̄зү й̄ян лян̄ в̄үрус й̄ян б̄ибучын. В̄үрус й̄ян литу т̄унйинхуа ш̄одихын. К̄эсы хуэй̄зү й̄ян литу хуа̄ж̄ежер ш̄о, т̄унйинхуа дуэ̄, д̄ин щ̄еди дуй̄дур хуа̄⁴¹ э̄ дуэ̄дихынди й̄йм̄яр, б̄а х̄ош̄о хуа̄ди ййсы н̄ын хуэ̄дэ. Й̄йнви ж̄ыгэ, в̄э с̄йлэнди, б̄а Е. Д. Поливанов ф̄ынч̄үлэди л̄енгэ в̄ынти я̄ндин э̄ с̄ый̄нни.

М. Х. Имазов щ̄ели:

„Хуэй̄зү й̄янди ж̄яндан хуа̄ м̄эю̄ ййсы, зэсы м̄эю̄ ш̄ынийн, з̄үщ̄ен в̄үрусди ф̄ўза хуа̄ м̄эю̄ ж̄үнийнди й̄й̄ен.“⁴²

Та̄ хан̄ щ̄ели:

„Ж̄үнийн б̄а ф̄ўза хуа̄, ш̄ынийн б̄а ж̄яндан хуа̄ ф̄ындини.“⁴³

Й̄йнви ж̄ыгэ, в̄э с̄йлэнди, б̄а ш̄ынийн я̄ндин э̄ щ̄ени. Зэсы щ̄е ш̄ынийн, б̄а б̄ынв̄ынди ййсы ййха н̄ын д̄ун. Б̄а с̄а зэ х̄о д̄унли, ж̄ын з̄ү ю̄ли щ̄ынж̄ин ня̄н хуэй̄зү й̄янди ц̄эл̄ели.

З̄амуж̄я н̄ын б̄а ганс̄үди ш̄ынийн щ̄е?

1. Щ̄янзэ хуа̄ х̄уту щ̄еди римди ма̄зы. К̄эсы ж̄ыгэ л̄үф̄ү ю̄ за̄енди нан̄ни: Т̄у йилэ, щ̄ян э̄ б̄а хуа̄ ня̄нван̄ни, ййх̄у б̄а ш̄ынийн ж̄ыдони. Д̄и э̄рлэ, б̄а ф̄ўза хуа̄ щ̄ек̄эли нан̄дихын: В̄э̄ ж̄ыдо ф̄үрди т̄ур д̄э ййр, та̄ди ж̄үнж̄яни э̄ д̄а д̄одорни (ШШШсы II-I-II б̄үли I-II-I-III?). З̄ү д̄а ж̄ымуж̄я, д̄анпа, ю̄ ж̄ымут̄э нан̄ни: Б̄ил̄үн, в̄э̄ щ̄е „лынту-лынноди III-I-III-II-I“ хуа̄, э̄ г̄үнфуни, б̄а та̄ди ш̄ынийн та̄ди 14 б̄ян. Д̄и с̄анлэ, в̄э̄ б̄а та̄ ня̄н, э̄ ф̄үни, на̄гэ ма̄зысы с̄а хуа̄ж̄ежерди ш̄ынийн. Д̄и с̄ылэ, ш̄ынийн зэ хуа̄ х̄уту щ̄едини, ня̄нк̄эли та̄ ж̄едадини.
2. Е. Д. Поливанов [7, 50] ф̄эди, б̄а ш̄ынийн н̄ын ж̄ымуж̄я щ̄е:

т̄у ййгэ ш̄ынийн:	—
д̄и э̄ргэ ш̄ынийн:	∨
д̄и с̄ангэ ш̄ынийн:	^

3. З̄аму ж̄ыдони, зуэ̄зо хуэй̄зү з̄ымуди с̄ых̄ур, куэ̄щ̄үэ̄ж̄ынму ч̄үли л̄енгэ ййж̄ян. Т̄у ййгэ ййж̄янсы: Зэсы щ̄ен щ̄е ййгэ ш̄ынийн, э̄ б̄а з̄ыйн щ̄е л̄енбя̄нни. Зэсы щ̄ен щ̄е д̄анлинди ш̄ынийнли, э̄ б̄а м̄уйн щ̄е л̄енбя̄нни. К̄эсы ж̄ыму зэ щ̄е, хуа̄ д̄ү т̄э ч̄онли. Э̄ б̄у н̄ын щ̄е л̄енгэ дуэ̄ ш̄ынийн.
4. Д̄и э̄ргэ ййж̄янсы: с̄ый̄н в̄үрусди н̄ин х̄о „ь“ (ш̄ынийн II) д̄э ван̄ х̄о „ь“ (ш̄ынийн III). Б̄ил̄үн:
I ма
II маь
III маь [21, 370]
К̄эсы зэ э̄ щ̄е дуэ̄й̄ү л̄енгэ ш̄ынийнлина?

1. В̄э э̄ щ̄ен ч̄ү ййгэ т̄ини: с̄ый̄н п̄инйинди х̄о. К̄эсы в̄э с̄йлэнди, з̄ык̄э ф̄эшули, э̄ б̄а х̄оди т̄уйи д̄анлин с̄ый̄нни:

⁴¹ д̄ин щ̄еди дуй̄дур хуа̄ минимальная пара, й̄й̄енди л̄енж̄у хуа̄, ч̄үгуэ̄ ййсы д̄э ййгэ з̄ыф̄э, б̄ил̄үн: б̄ү̄ – б̄а̄, д̄үн – д̄үн, т̄үн – д̄үн.

⁴² „Дунганское односложное слово без признака тона также немислимо, как русское многосложное без ударения“ [5, 131].

⁴³ „Ударение разграничивает слова многосложные, а тоны – односложные“ [5, 135].

	ШЫНЬЙН		ЩЙН ХӨ	Бйлүн
1	тү ййгэ шынйин	I	˘	тāн (тāндо)
2	дй эргэ шынйин	I	˘	тāн (кэсуди)
3	дй сангэ шынйин	II	˘	тāн (жүн тāн)
4	дй сьгэ шыгнйин	III	˘	тāн (мыйтāн)

Бā чйншын мэ щеди, йинцысы бā тади фэшу нын жыдо. Зэсы бā чйншын бұ щед, бā сьгэ шынйин дү ē щени. Жыгэ щедфа ю вүгэ хдчүни:

- Бынвын бұ чон.
- Шынйинди хө суй, бā няншу мэ жедеди.
- Бā хуажежер ййха нын нян дуй, йинцысы шынйин зү зэ муйин готу щедини.
- Хө зы фэшуди йймяр, жын йй кан, зү бā шынйин жй хөли.
- Бā та чечү Unicode зэ дянндошон е хө щед.

Жыгэ тй е ю ййгэ нанни: Тү ййгэ шынйинди хө лян „й“ дэ „ю“ зыди хө ййен. Ййви жыгэ бā лёнгэ хө нан фынщекэ. Кэсы хуажежер ййршонни „й“ зы вйфыншон нын щед „и“зы. (Тā зүсы муйин, бұсы зыйин!) Дāнпа, „ю“ вйфыншон нын щед „уу“ (бйлүн: хү > хуу). „чу-“ дэ „жу-“ вйфыншон нын щед „тф-“ дэ „дв-“ (бйлүн: чү > тфү, жү > дву).

Зāму нын бā жыгэ шынйинди хө щед? Бā хө дуэйибанзы зэ муйин готу щедини. Кэсы, зэсы „у“зы бā зыйинди гэбян зыдини (зуйчүнзы йүандини), тā готу бā хө мэ щеди, бйлүн: „хуэ“, „дуй“. Тā зэ хуажежер ййршонди „н“зы дэ „р“зы готу е мэ щеди. Бйлүн: „Жер дондорсы щедхуан жызы, хуэйчи, есы мā гāнди.“ [8, 136]

Зāмужя хуэйзүжынму нын бā зыжй йүян шынйинди щедфа щйщүэ? Гй вьнти: „Вйса сыййнди жымугэ ййнгө?“ бā хуэйда гйбушон. Кэсы, вэē щед шынйин, ē бā ййнгө хуэй пэщени. Дāнпа, жысы щед шынйинди дйн нанди вьнти. Зāмужя нын жыдо, бā са шынйин ē щени? Ю жымугэ гй бонцуди лүфүни:

1. Нын бā заенди шынйин нан тади ййнгө фынкэ:

1. Щян ē вьнти: Жыгэ хуажежерди шынйинсы дй сьгэ шынйинма? Бā дй сьгэ шынйинди хуажежер лāди чончорди фэдини (зүщен чон чүзыдини). Зэсы бā хуā нын фэ гүнфу дā, жы зүсы дй сьгэ шынйин, бйлүн: „фыыыыыыы“.
2. Дйн гөди дэ дйн дуанди шынйинсы дй сангэ шынйин, бйлүн: „мā“ (хй мā).
3. Зэсы хуā бұсы дй сангэ е бұсы дй сьгэ шынйин, жысы тү ййгэ бұли дй эргэ шынйин: Вэē бā тү ййгэ дэ дй эргэ шынйин фынщекэ, ē гā здохуаййрни. Зэсы дй эргэ хуажежерди шынйин вончедедини \sphericalangle (бйлүн: „гōди“ \sphericalangle), хуāгынди шынйинсы тү ййгэ шынйин. Зэсы дй эргэ хуажежерди шынйин вонхā хāдини \sphericalangle (бйлүн: „хэди“ \sphericalangle), хуāгынди шынйинсы дй эргэ шынйин. Зэсы ййжү хуā литу лёнгэ хуажежер ю вонхā-вончедеди шынйин (бйлүн: „нянчйн“), гй мый ййгэ хуажежер ē гā чйншынди здохуаййрни (бйлүн: „нянди“ \sphericalangle , „чйнди“ \sphericalangle).

Зэсы жы ййжү хуāшон бā здохуаййр гāбушон, ē кан хуāди шынйин дэ дуарни. Зэсы тү ййгэ бұли дй эргэ шынйин хуту ю дй сангэ бұли дй сьгэ шынйинни, ē канни, тү ййгэ хуажежерди шынйин вонхā хāдини бұли вончедедини. Зэсы тā вонхā хāдини (бйлүн: „гōщйн“ \sphericalangle – „гōди“ \sphericalangle), жы зүсы тү ййгэ шынйин. Зэсы вончедедини (бйлүн: „хэжён“ \sphericalangle – „хэди“ \sphericalangle), жы зүсы дй эргэ шынйин.

4. Зэсы хуаҗеҗер ю „р“ зыни, жы бұсы тў ийгә були дй сыгә шыныйн, жы яндинсы дй эргә були дй сәнгә шыныйн (чўгуә „эр“ = 2).

2. Нын ба сыгә шыныйнди биллүн жыха, ийхү лян хуаҗеҗер бй, биллүн:

Тунҗибә 43

1	„мă“ = мăмади „мă“	„зă“ = зă тўфади „зă“
2	„мá“ = мáшынди „мá“	„зá“ = юди „зá“
3	„мà“ = чí мàди „мà“	„зà“ = зà фиди „зà“
4	„мā“ = мāжōнди „мā“	„зā“ = зā шуду „зā“

3. Ба хуаҗеҗер нын лян да сōзыди лўфў фынцекә. Жыгә лўфў è нын ги бонцу.

10. Вончян чйди янжю

Хан ю мә щекәди вьнтини.

а) Тў ийгә вьнти: Виса тў ийгә шыныйн хутў ю дй сәнгә шыныйнни?

Суйҗан фупир дйхади шыныйн бұсы 1-3 еба, дйхади хуа ю жымугә шыныйнди ензыни: \searrow .

Тў ийгә шыныйн лян дй сәнгә ийен:

Тунҗибә 44

	Йингō	Тйнжянди шыныйн	Фупир дйхади шыныйн	Ханйү	Шыныйн
гүнжй	\searrow	① ㊟	① ①	gōngjī	① ①
дўнмый (дўнтянди мыйзы)	\searrow	① ㊟	① ①	dōngmài	① ④
дўнтян	\searrow	① ㊟	① ①	dōngtiān	① ①
жэвон (лэвон)	\searrow	① ㊟	① ①	jiāowǎng	① ㊟
жынзәр (жынди жынтузы)	\searrow	① ㊟	① ①	zhēnzhā	① ①
жясын	\searrow	① ㊟	① ①	jiāshi (2)	① ②
ййбый	\searrow	① ㊟	① ①	yī bǎi	① ㊟
ййчян	\searrow	① ㊟	① ①	yī qiān	① ①
кўнжун	\searrow	① ㊟	① ①	kōngzhōng	① ①
кўшыр	\searrow	① ㊟	① ①	kūshēngr	① ①
лэвон	\searrow	① ㊟	① ①	láiwang (3)	② ㊟
мэдый	\searrow	① ㊟	① ①	méi ...	① ①
суантон	\searrow	① ㊟	① ①	suān tāng	① ①
сынжыр	\searrow	① ㊟	① ①	shēngri (4)	① ④
фубон (бонцу)	\searrow	① ㊟	① ①	bāngfú	① ②
чйхә	\searrow	① ㊟	① ①	chīhē*	① ①
щемый	\searrow	① ㊟	① ①	xiě, mài xī	③ ④
щәнжудон	\searrow	① ㊟	① ①	xiāng, zhuāng	① ①
щйгуа	\searrow	① ㊟	① ①	xīguā	① ①

щүэхуар		① ③	① ①	xuěhuār	③ ①
фьнчэзы		① ③ ①	① ① ①	fēngchē	① ①

Бă „гăгă“ хуа ньн на лёнгэ шьнийн сьйүн („гăгă“ дэ „гăгă“), кăсы йьсы мă гэбянди. Бă та лян жовон ййен сьйүнкэли, губон фэди „гăгă“ ёнзы.

Зэсы „ййтян“ хуади шьнийн гэбяндени, тади йьсы ё гэбяндени:

- „ййтян“ = дă ганзò дò хубар, мый ййтян
- „ййтян“ = бұсы лён тян; ййхуэй.

Дй эргэ шьнийн лян дй сангэ ййен:

Тунжубе 45

	Йингò	Тйнжянди шьнийн	Фупир дихади шьнийн	Ханйү	Шьнийн
вонфа		① ③	① ②	wángfǎ	① ③
вучон		① ③	① ②		
гэжын		① ③	① ②		
готу		① ③	① ②	gāotou?	① ②
гынчян		① ③	① ②	gēnqián	① ②
ййлю		① ③	① ②	yíliú	② ②
сьже (сьхур)		① ③	① ②	shǐjié	② ②
чйжын (щйфузы)		① ③	① ②	qīzi, rén	① ②
жыэрзы		① ③ ①	① ② ①	zhízi, érzi	② ②

Дй сьгэ шьнийн лян дй сангэ ййен:

Тунжубе 46

	Йингò	Тйнжянди шьнийн	Фупир дихади шьнийн	Ханйү	Шьнийн
тйнжян		① ③	① ④	tīngjiàn	① ④

Жыгэ шьнийнди ёнзы лян ййчэ юди шьнийн сьйүнди. Ййви жыгэ, вэ сьлэнди, вонха хади шьнийнсы дүлиди, та мă зэ дй эргэ хуажежерди фупир дихади шьнийншон. Дй эргэ хуажежерди шьнийн ёсы жүнхэхадима? Жысы данлин жүнхэхади лүфүма? Лёнгэ хуажежер жүнжяни бă ййгэ чйншын цонхадинима?

Тунжубе 47

$\begin{array}{ c } \hline \text{щүэ} \\ \hline \text{>} \\ \hline 1 \end{array}$	+	$\begin{array}{ c } \hline \text{ди} \\ \hline \text{>} \\ \hline 0 \end{array}$	+	$\begin{array}{ c } \hline \text{хуар} \\ \hline \text{>} \\ \hline 1p \end{array}$	>	$\begin{array}{ c } \hline \text{щүэдихуар} \\ \hline \text{>} \\ \hline 100 \end{array}$	>	$\begin{array}{ c } \hline \text{щүэдиухуар} \\ \hline \text{>} \\ \hline 100 \end{array}$	>	$\begin{array}{ c } \hline \text{щүэхуар} \\ \hline \text{>} \\ \hline 1? \end{array}$
---	---	--	---	---	---	---	---	--	---	--

Гй жыгэ вынти ё ё зò хуэйдани.

лӱӱярди		①③②?①?	①③③r①	lùyōuyōu? lùyá?	
хунлòнлòрди		②③②?①?	②③③r①	hónggelǎnglǎng? hóngliàng? hónglǎng?	
④					
чòндēдêр		②④②?	②④④r		
чòн дòдòр		②④②?	②④④r		
гуӱтӱтӱрди		①④②?①?	①④④r①		
фйлинлйрди		③①②?①?	③②②r①	shuǐlínglíng	②②

Данпӱ ю/Куэмуди лèнгэ бӱн вӱнтиди фӱнзы:Жысы шанци йӱянди дэще. Жымугэ чйншын лян шанциди чйншын ййён.

1. Жысы байыр шынйин. Бӱ тӱ нын щё жымужя: . ^ . билӱн: вӱнвӱрди. Зӱ дӱ жымужя нянжя жӱдодини, вӱр хуӱжӱжершонди шынйин вӱнчӱ чӱдини, ййщӱ хуӱжӱжерди чйншынсы дйхади

Жёлӱн

Сыйӱнхади цӱлӱ зыдини: Гӱнсӱди фӱшу литу ю сӱгэ шынйин дӱ чйншынни. Бӱ сӱгэ шынйин ӱ щени. Щё чйншын дӱ жӱнйин бӱ ӱжйн.

Юди куӱщӱжынму щели, тӱ ййгэ дӱ дӱ ӱргэ хӱнйӱди шынйин зӱ гӱнсӱ йӱян литу хуӱдо ййданили. Кӱсы дӱ зыхади цӱлӱшон нын

канлӱ: Жыгэ гуӱцинфа⁴⁴ хӱн бӱсы ванчындеди. Гӱнсӱ фӱшу литу бӱ жӱ лèнгэ шынйин ӱ ӱ фӱнщӱкӱни. Вӱӱ жӱ хуӱйзӱжынму бӱ зуӱ нан щйщӱӱди нян зӱмусы дӱн хуӱди ййсы, ӱ бӱ шынйин щени. Дӱн хӱди шынйинди щӱфасы пӱнйин хӱ.

Жыгэ вӱнжӱн бӱ дӱн ӱжинди гӱнсӱ шынйин тӱму гуӱн тӱлӱнтуӱли. Бӱ хӱшӱ вӱнти хӱн ӱ вӱн шынни янжӱни.

Сыйӱнхади цӱлӱ

1. Драгуновы А. А. дӱ Е. Н. Дунганский язык // Зап. Ин.та востоковедения АН СССР. Дӱ VI бӱн. – М. – Л., 1937. – 117 – 131 м.
2. Завьялова О. И. Тоны в дунганском языке // Народы Азии и Африки III. – 1973. – Дӱ 109 – 119 м.
3. Завьялова О. И. Диалекты Ганьсу. – Москва, 1979.
4. Завьялова О. И. Тоновые системы // Разыскания. – Москва, 1980. – Дӱ 109 – 119 м.
5. Имазов М. Х. Фонетика дунганского языка. – Фрунзе: Илим 1975. – 172 м.

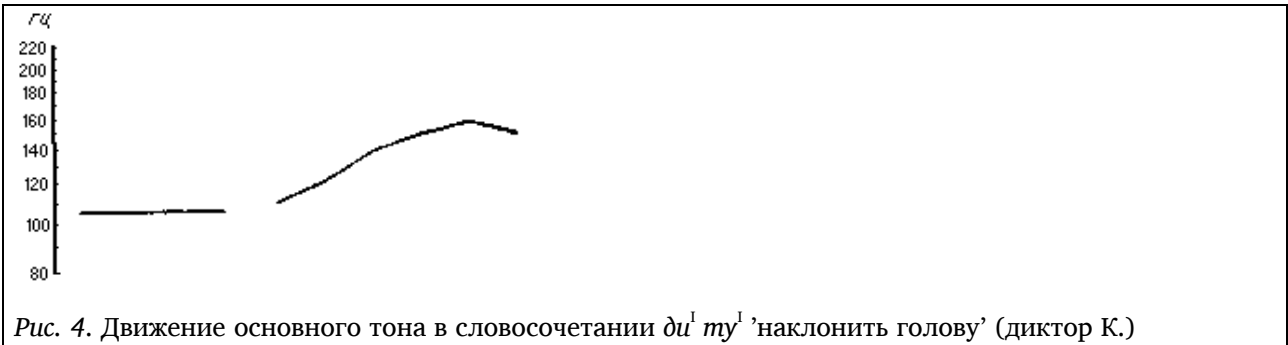
⁴⁴ гуӱцинфа: процесс

6. *Имазов М. Х.* Взаимообусловленность тонов и ударения в дунганских двусложных словах // Известия академии наук Республики Кыргызстан, 1, 1991. – Дй 76 – 80 м.
7. *Поливанов Е. Д.* Музыкальное ударение, или „тоны“ дунганского языка // Вопросы орфографии дунганского языка. – Фрунзе: Киргизгосиздат, 1937. – Дй 41 – 58 м.
8. *Эрбуду, Э.* Дүмучөр. – Фрунзе: Хырхызстан, 1985. – 246 м.
9. *Янцянсын Ю. Я.* Гансын дэ шанци фөн-ян. – Фрунзе: Хыргуйчубан, 1938, 22 м.
10. *Янцянсын Ю. Я.* Тоны и ударения в дунганском языке. – Фрунзе: Киргизгосиздат, 1940. – 80 м.
11. *Янцянсын Ю. Я.* Токмакский диалект дунганского языка. – Фрунзе: Илим, 1968. – 69 м.
12. *Хай Фэн* 中亚东干语言研究. – 乌鲁木齐: 新疆出版社, 2003). – 479 м. [Жўн Азия хуэйзў йўянди янжю. – Урумчи, Шйнжён чўбаншэ]
13. *Бауэр Р. С. дэ П. К. Бенедикт* Modern Cantonese Phonology. – Берлин, Нью Йорк: Mouton de Gruyter, 1997. – 559 м. [Шүанжйн гуандүн хуади ййнийншүэ]
14. *Бурквест Д. А., Д. Л. Пэйн* Phonological Analysis. A Functional Approach. – Даллас: SIL, 1993. – 184 м. [Ййнийншүэди янжю. ШЫйүнди фөнфа]
15. *Hashimoto M. J.* „Phonology of Ancient Chinese. Study of Languages and Cultures of Asia and Africa // Monograph Series No. 10. – 1984. – 274 м. [Гүдэ ханйүди ййнийншүэ. Азия дэ Африка йўян дэ вынхуади янжю].
16. Introduction to Phonemic Analysis, чўбанди *John T. Bender-Samuel*. – Horsleys Green: SIL, 1983. – 210 м. [Янжю ййнийншүэди хуатүр].
17. Phonologie, чўбанди *Ursula Wiesemann*. – Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft, 1997. – 266 м. [Ййнийншүэ].
18. *Пайк К. Л.* Tone Languages. A Technique for Determine the Number and Type of Pitch Contrast in a Language. – University of Michigan, 1948. – 187 м. [Ю шЫнийнди йўян].
19. *Ригер Б.* Auswirkungen der sowjetischen Sprachenpolitik. Fallstudie: Das Dunganische in Mittelasien. – Salzburg, 1996. – 193 м. [Сўлян йўян жынжыди жёгуэ].
20. *Ридлинггер Х.* Likbez: Alphabetisierung bei den sowjetischen Dunganen seit 1927 und ihr Zusammenhang mit den Latinisierungsbestrebungen in China. – Bochum: Studienverl. Brockmeyer, 1989 (Chinathemen, XXXVII). – 347 м. [Ликбез: Дә 1927 няншон совет хуэйзўжынмуди шЫзы дэ жўнгуй латин шЫзыди лянци // жўнгуйди тиму, Бохум]
21. *Римская-Корсакова С.* Soviet Dungan: The Chinese Language of Central Asia // Monumenta Serica. – XXVI, 1967. – 352 – 421 м. [Советди хуэйзўжынму: Жўн Азияди ханйү // Монуменга Серика]
22. *Салми О.* Tone and Stress in Soviet Dungan // Papers in Speech Research. – Jyväskylä, 1980, 89. – 105 м. [Хуэйзў йўянди шЫнийн дэ жўнийн // Янжю йўянди вынжон.]

23. *Стимсон Х. М.* Ancient Chinese -p, -t, -k endings in the Peking dialect // *Language* XXXVIII/4. – 1962. – Дй 376 – 384 м. [Быйжин фӱн-ян лӱтуди гӱдӱ хӱнйӱди –п, -т, -к хуӱййр // Йӱян XXXVIII/IV]
24. *Трубецкой Н. С.* Aus meiner phonologischen Kartotek // *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 8. – 1939. – Дй 22-26 дӱ 343-345 м. [Дӱ вӱди ййнийӱнцӱ цӱлӱ лӱту нӱхади // Прага йӱянцӱ туӱнтйди хуӱ]

ФҮҮЫН

Билҫүн: „дй туг“ (О. И. Завьялова)

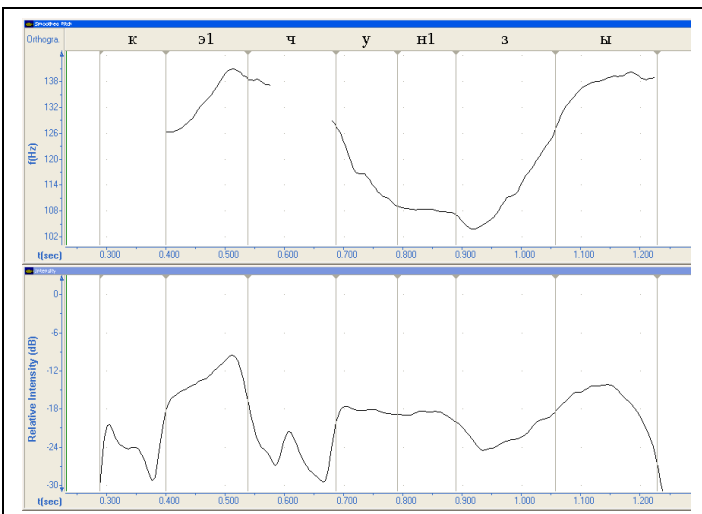
Хуàр 39: туг ийгэ шбнйин зэ чйншбн тунини. Жбсы О. И. Завьялова да Эрдэх фбн-янион нахади билҫн

Билҫүн: „цйн фуг“

Хуàр 40: „цйн фуг“. Жбсы О. И. Завьялова да Эрдэх фбн-янион нахади билҫн

Билҫүн: „кэчунзы“

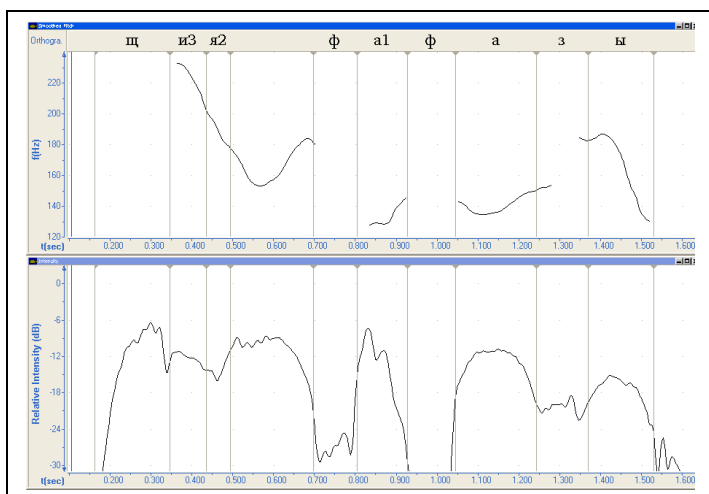

Хуàр 41

Ту ййгә хуажәжер	Дй эргә хуажәжер	Дй сәнгә хуажәжер
ту ййгә шыйн	ту ййгә шыйн	чйншын
-9,5 дБ	-18,1 дБ	-14,2 дБ

Ййгә ту ййгә шыйнди жйнжонсы дйн дәди, жүнхәхади щәщер, дәнлинди ту ййгә шыйнди жйнжонсы дйн щәди.

Билүн: „щйяфәфазы“

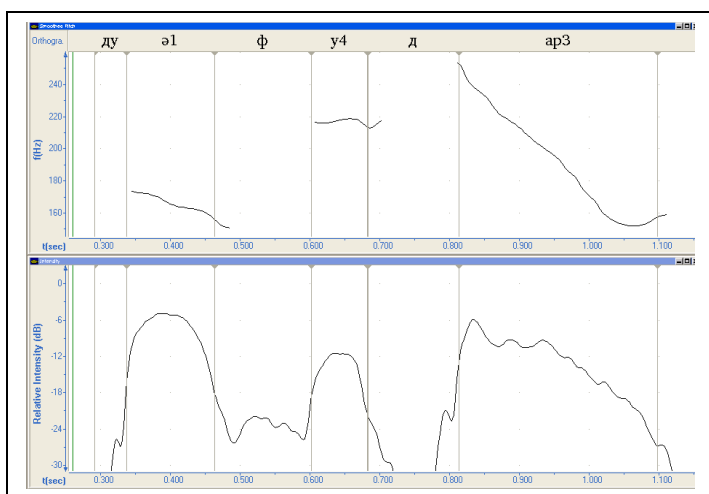
Хуәр 42

Тунжубе 50

Ту ййгә хуажәжер	Дй эргә хуажәжер	Дй сәнгә хуажәжер	Дй сьгә хуажәжер	Дй вүгә хуажәжер
дй сәнгә шыйн	дй эргә шыйн	ту ййгә шыйн	чйншын	чйншын
-6,5 дБ	-8,7 дБ	-7,4 дБ	-10,8 дБ	-15,2 дБ

Дй сәнгә шыйнди жйнжонсы дйн дәди, ту ййгә шыйнди щәщер, дй эргәди хән щә, чйншынди жйнжонсы дйн щәди.

Билүн: „дуәфүдәрк“

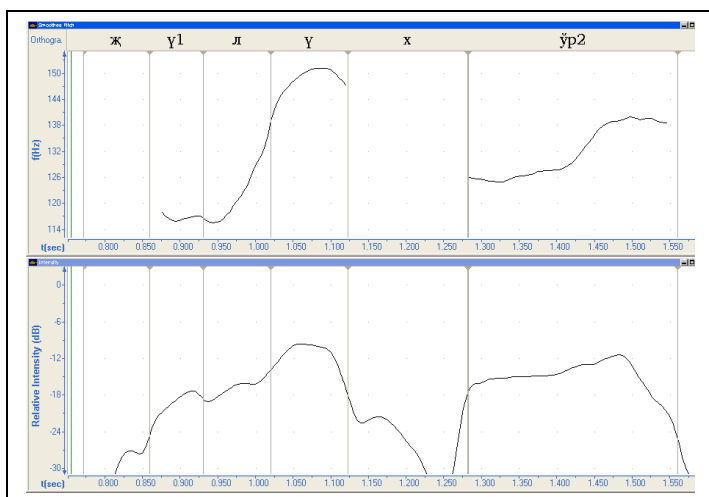

Хуәр 43: „дуәфүдәр“ хуәди ййгә дә шыйнчиди жйнжон

Тú ййгэ хуāжѐжер	Дй эргэ хуāжѐжер	Дй сáнгэ хуāжѐжер
Тú ййгэ шýнййн	Дй сýгэ шýнййн	Дй сáнгэ шýнййн
-5,0 дБ	-11,5 дБ	-6,0 дБ

Тú ййгэ шýнййн хуāжѐжерди жýнжон бй дй сáнгэ дѐ дй сýгэди дā.

Бйлүн: „жýлүхýр“

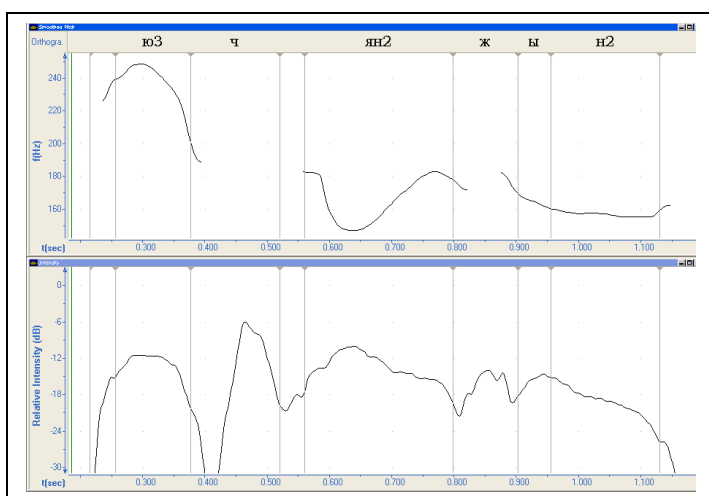

Хуàр 44: „жýлүхýр“ хуāди ййнгѐ дѐ шýнчиди жýнжон

Тú ййгэ хуāжѐжер	Дй эргэ хуāжѐжер	Дй сáнгэ хуāжѐжер
тú ййгэ шýнййн	чýншýн	дй эргэ шýнййн
-17,4 дБ	-9,6 дБ	-11,4 дБ

Чýншýн хуāжѐжерди жýнжонсы дйн дāди. Дй эргэди суйщер. Тú ййгэдисы дйн суйди.

Бйлүн: „ючýнжýн“

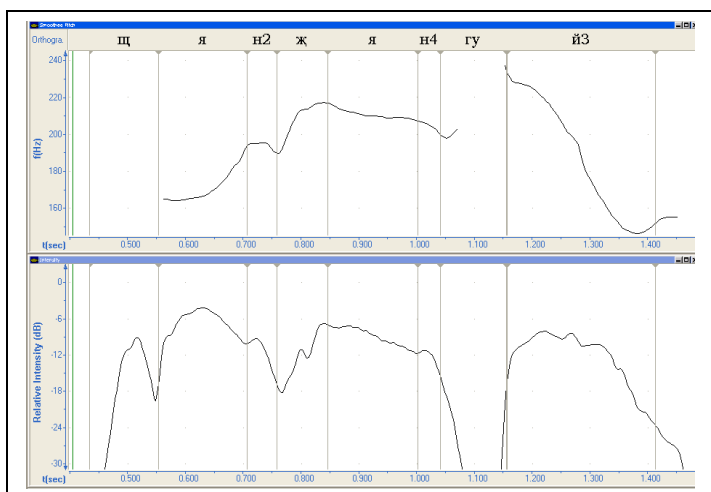

Хуàр 45

Ту йгә хуәжәжер	Дй эргә хуәжәжер	Дй сәнгә хуәжәжер
дй сәнгә шыйн	дй эргә шыйн	дй эргә шыйн
-11,5 дБ	-10,0 дБ	-14,7 дБ

Йгә дй эргә шыйн хуәжәжерди жинжон бй дй сәнгә хуәжәжерди жинжон дә, дәнлинди щә.

Билүн: „щянжянгуй“

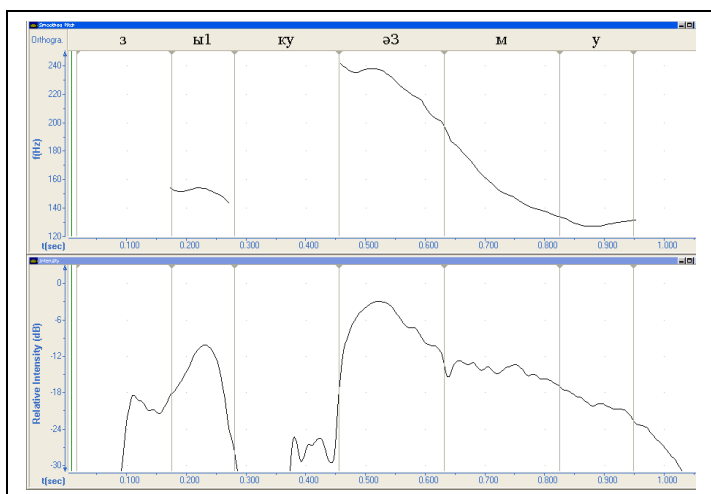
Хуәр 46

Тунжубе 54

Ту йгә хуәжәжер	Дй эргә хуәжәжер	Дй сәнгә хуәжәжер
дй эргә шыйн	дй сьгә шыйн	дй сәнгә шыйн
-4,2 дБ	-11,8 – 6,8 дБ	-8,0 дБ

Дй эргә шыйн хуәжәжерди жинжон бй дй сәнгә дә дй сьгәди дә, дй сәнгәдисы дин щәди.

Билүн: „зйкуәму“

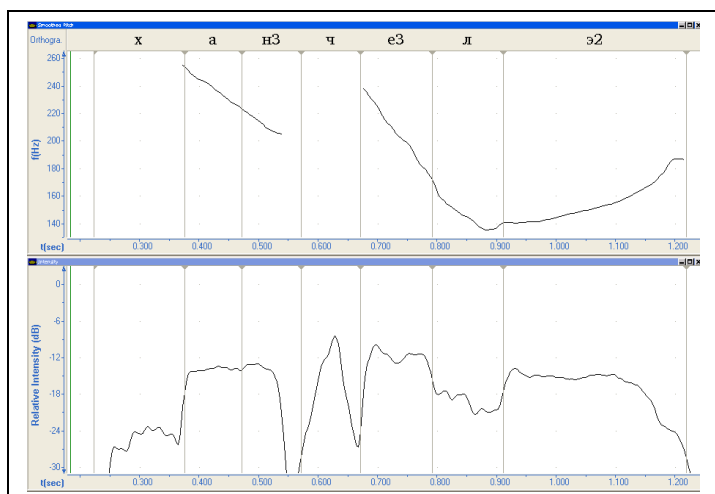

Хуәр 47

Ту ййгѳ хуѳжѳжер	Дй ѳргѳ хуѳжѳжер	Дй сѳнгѳ хуѳжѳжер
ту ййгѳ шѳнййн	дй сѳнгѳ шѳнййн	чйншѳн
-10,1 дБ	-2,9 дБ	-12,6 дБ

Дй сѳнгѳ шѳнййнди жйнжонсы дйн дѳди, чйншѳндисы дйн щѳди.

Бйлѳн: „хѳнчѳлѳ“

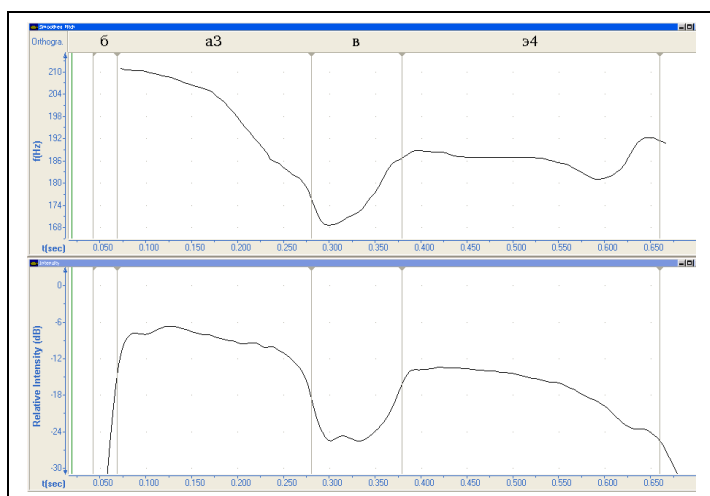
Хуѳр 48

Тунжѳбѳ 56

Ту ййгѳ хуѳжѳжер	Дй ѳргѳ хуѳжѳжер	Дй сѳнгѳ хуѳжѳжер
дй сѳнгѳ шѳнййн	дй сѳнгѳ шѳнййн	дй ѳргѳ шѳнййн
-11,1 дБ	-9,9 дБ	-13,8 дБ

Дй ѳргѳ хуѳжѳжерди жйнжон (дй сѳнгѳ шѳнййн) бй ту ййгѳди дѳ.

Бйлѳн: „бѳвѳ“

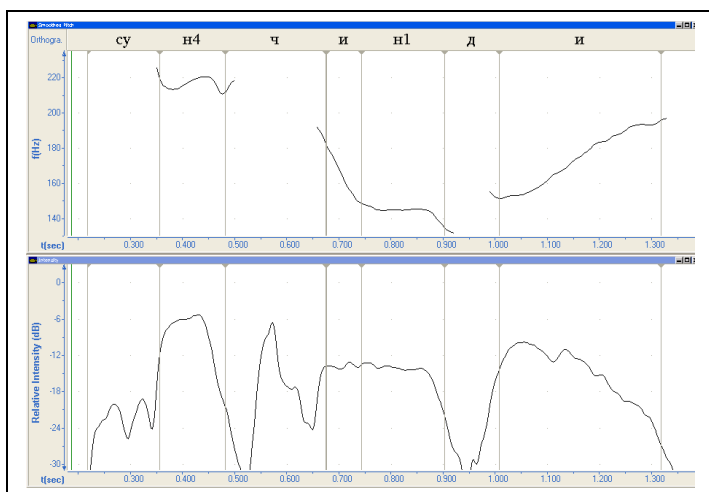

Хуѳр 49

Ту йгә хуәжәжер	Дй эргә хуәжәжер
дй сәнгә шыйнйин	дй сьгә шыйнйин
-6,7 дБ	-13,4 дБ

Дй сәнгә шыйнйин хуәжәжерди жйнжон бй дй сьгәди дә.

Бйлүн: „сүнчйндик

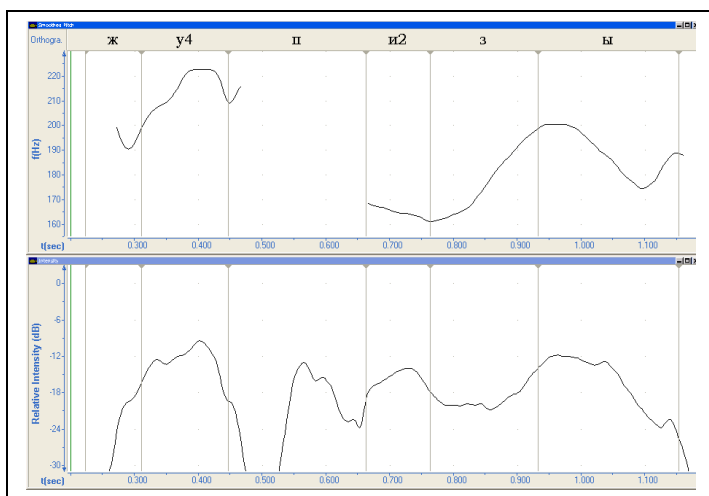
Хуәр 50

Тунжубе 58

Ту йгә хуәжәжер	Дй эргә хуәжәжер	Дй сәнгә хуәжәжер
дй сьгә шыйнйин	ту йгә шыйнйин	чйншын
-5,3 дБ	-13,1 дБ	-9,9 дБ

Дй сьгә шыйнйинди жйнжонсы дйн дәди, ту йгәдисы дйн щеди.

Бйлүн: „жүпйзы“

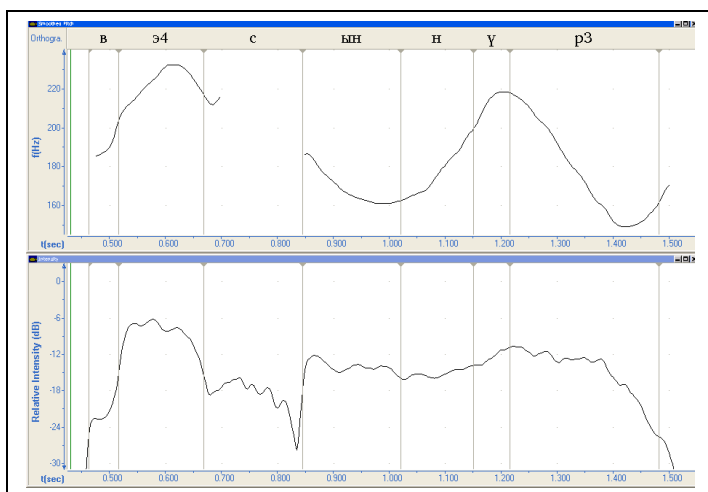

Хуәр 51

Тú ййгè хуāжèжер	Дй эргè хуāжèжер	Дй сãнгè хуāжèжер
дй сьгè шьнййн	дй эргè шьнййн	чйншьн
-9,5 дБ	-14,0 дБ	-11,8 дБ

Дй сьгè шьнйинди жйнжонсы дйн дāди, дй эргèдисы дйн щèди.

Бйлүн: „вэсыннур“

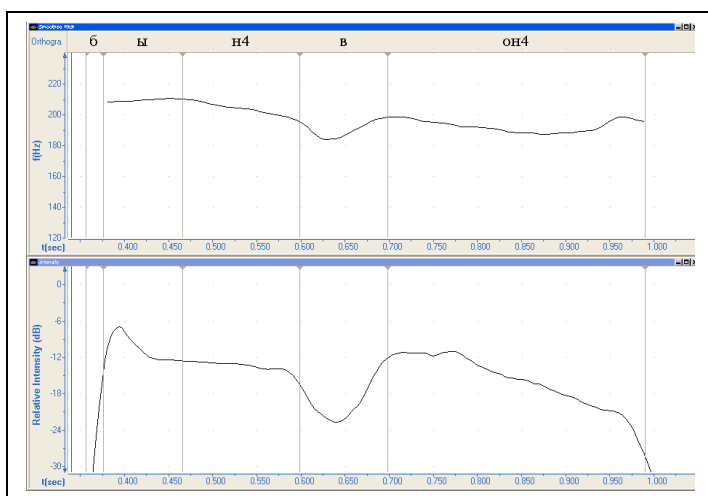
Хуàр 52

Тунжибè 60

Тú ййгè хуāжèжер	Дй эргè хуāжèжер	Дй сãнгè хуāжèжер
дй сьгè шьнййн	чйншьн	дй сãнгè шьнййн
-6,2 дБ	-12,2 дБ	-10,7 дБ

Дй сьгè шьнйинди жйнжонсы дйн дāди, чйншьндисы дйн щèди.

Бйлүн: „бьнвон“

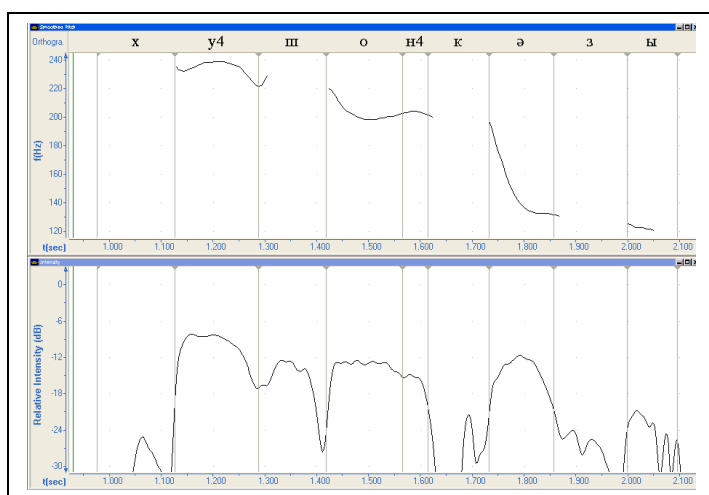

Хуàр 53

Тү йгэ хуажэжер	Дй эргэ хуажэжер
дй сьгэ шьнийн	дй сьгэ шьнийн
-7,0 - -16,1 дБ	-11,0 - -27,5 дБ

Лэнгэ хуажэжер ю дй сьгэ шьнийнни. Зьийн хуту тү йгэ хуажэжерди жинжон бй дй эргэ хуажэжерди жинжон да, кэсы ййху та бй дй эргэ хуажэжерди жинжон щэ. Бүлүн нэгэ хуажэжерди жинжон дан дали, ййсы бүү гэбян.

Билүн: „хүшднкэзы“

Хуар 54

Тү йгэ хуажэжер	Дй эргэ хуажэжер	Дй сьнгэ хуажэжер	Дй сьгэ хуажэжер
дй сьгэ шьнийн	дй сьгэкшьнийн	чйншьн	чйншьн
-8,2 дБ	-12,5 дБ	-11,7 дБ	-21,9 дБ

Тү йгэ хуажэжерди (дй сьгэ шьнийн) жинжонсы дин дади. Лийир хуажэжерди жинжон (дй сьгэ шьнийн) дин щэди. Дй сьнгэ хуажэжер (чйншьн) бй дй эргэ хуажэжер (дй сьгэ шьнийн) да.

Мүлү

Хуэйзү йүянди шыйин дэ жүнийн (Гансүди фэшу).....	1
1. Гансү фэшуди шыйин.....	3
а) Тү ййгэ шыйин.....	3
б) Дй эргэ шыйин.....	4
в) Дй сянгэ шыйин.....	5
г) Дй сьгэ шыйин.....	5
д) Сьгэ шыйинди фүрлөн.....	6
а) Тү ййгэ шыйинди ёнзы.....	7
б) Дй эргэ шыйинди ёнзы.....	7
в) Данлинди хуа лян лёнгэ шыйинди ёнзы.....	8
3. Хуэйзү лян ханйү шыйинди бифон.....	8
4. Чиншын.....	9
а) Мый ййгэ шыйин жүнхэхадини.....	11
б) Мэ дю шыйинди фүза хуа.....	13
в) „Бү“ фандуйцэ зэ хуагын дэ зохуайир жүнжяни гэбян шыйиндини.....	15
г) Гансү фэшу дэ ханйүди чиншын.....	16
а) Тү ййгэ шыйин.....	16
б) Дй эргэ шыйин.....	18
в) Дй сянгэ шыйин.....	20
г) Дй сьгэ шыйин.....	23
д) Шэту вонхү вэди шын ба шыйин гэбяндини.....	24
6. Дуарди йиндэ лян шыйин.....	26
7. Дуар литуди шыйин.....	30
а) Тү ййгэ шыйин.....	30
б) Дй сянгэ шыйин.....	31
8. Жүнийн.....	32
а) Жяндан хуа дэ жүнийн.....	33
б) Фүза хуа дэ жүнийн.....	36
в) Жүнийинди жёлүн.....	37
9. Шыйинди шёфа.....	37
10. Вончян чйди янжю.....	40
а) Тү ййгэ вьнти: Вйса тү ййгэ шыйин хутү ю дй сянгэ шыйинни?.....	40
б) Дй эргэ вьнти: вончэ чэди дй сянгэ шыйин дэ бү нан лүфүди чиншын.....	42
Жёлүн.....	43
Сыйүнхади цэле.....	43
Фүвын.....	46

Мүлү.....54

9. Фӯза хуā лян чунфәхади хуāжәжер (редупликация) дэ шьнйин.....55

9. Фӯза хуā лян чунфәхади хуāжәжер (редупликация) дэ шьнйин

Фӯза хуā лян чунфәхади хуāжәжер ю сьгә зәән шьнйинди ёнзыни:

1. Mit Neutralisation: Die zweite Silbe verliert ihren Ton. 100, 200, 300, 400, бйлүн: бобозы, ганганзы, гонгонзы, диндинзы, азади, ланларди, линлирди, манмарди, папазы, ванванзы, ганганзы, дындынзы, жуажуазы, банбанзы, гунгунзы, жынжынзы, 3. д.

2. Ohne Neutralisation. Die ursprünglichen Töne bleiben erhalten. 110, 220, 330, 440, бйлүн: хуонхурди, монмонди, жынжын, жәжә

3. 11, 22, 33, 44 жйнжйрди, гуонгуорди, монмонди, жынжын, гуагуанур, тонтор

4. Mit einer speziellen Tonform auf der 2. reduplizierten Silbe und auf dem 1. neutralen ton: ләнлёрди, чонсәорди, хунләнлорди, йүнйурди, йүнйурди, минмирди, мянмярди, нәнёрди; фәфәрди, вьнвьр

чондәдёр